

88-4

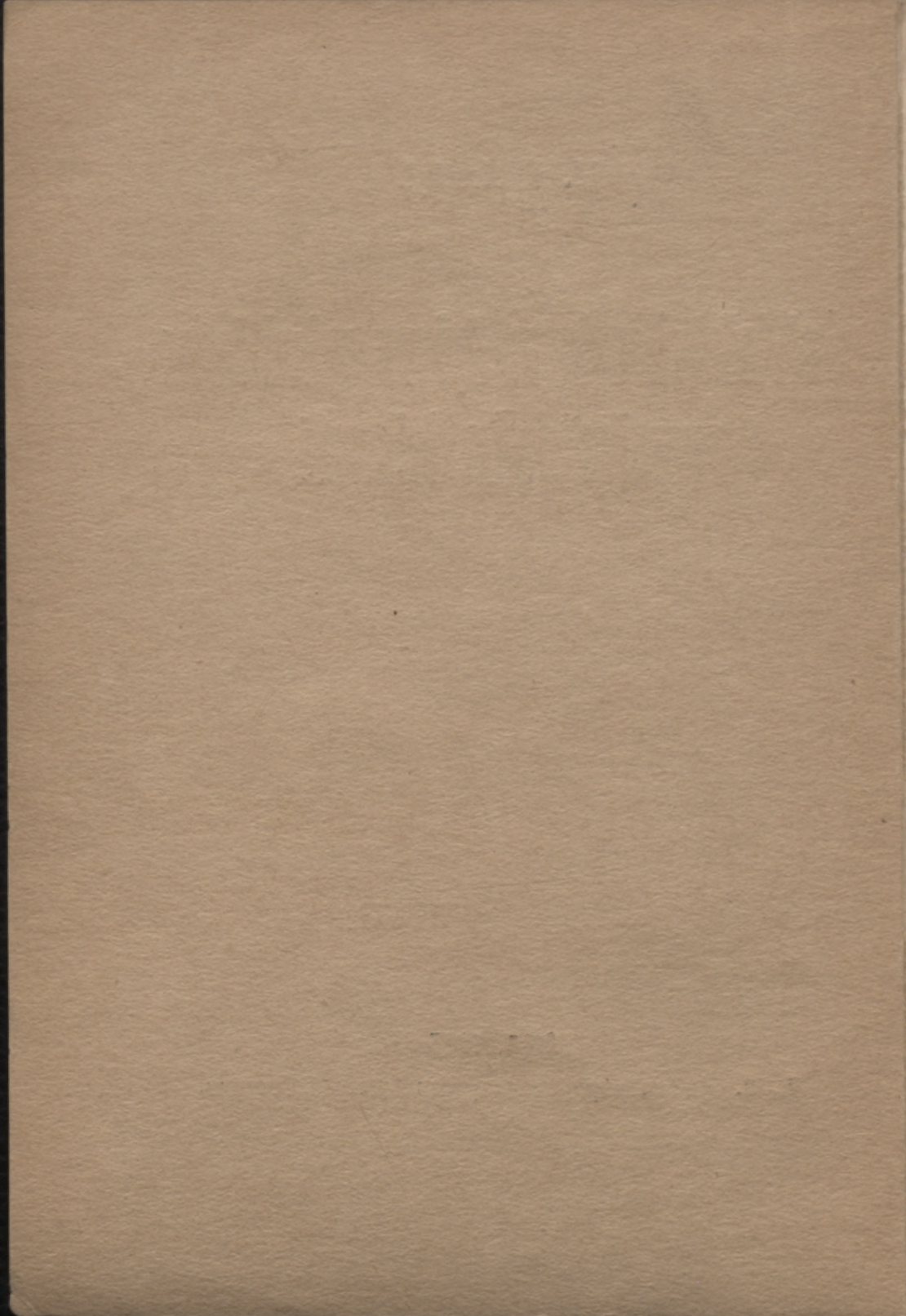
L 124

H. Riekstiņš

**Latviešu cilšu kapu tipi un apbedīšanas
parašas dzelzs laikmetā**

Rīgā, 1935

L. ū. Studentu padomes grāmatnīcas izdevums.

88+4
L 124

9006 L
9

H. Riekstiņš

Latviešu cilšu kapu tipi un apbedīšanas parašas dzelzs laikmetā

Rīgā, 1935

L. ū. Studentu padomes grāmatnīcas izdevums.

5/11/2014

L. V. A.
In. ~~306607~~

0306060686

VALTERA un RĀPAS
akc. sab. grāmatspiestuve
Rīgā, Brīvības ielā 129/133.

Priekšvārdi.

Tautas etnisko vienību, tautas īpatnējās dzīves parādības, kopš laikiem, kamēr vien kāda atsevišķa cilts sāk apzināties sevi par etnisku vienību — tautu, noteic šās tautas garīgā kultūra. Apbedīšanas parašas un rīti ir cieši saistīti ar tautas garīgo kultūru kā mūsdienās, tā arī senatnē. Pētot šīs parašas ir jāatdužas uz grūtībām, jo mūsu senču senākā garīgā kultūra ir daudz sliktāk dokumentēta par materiālo. Liekot novērojumu pie novērojuma un krājot faktu pie fakta, ir iespējams uzvest, kaut arī vispārīgu, seno bēru ainu — daļu senās latviešu reliģijas. Stingri un nelokāmi senais lātvietis turas pie savām senām tradīcijām, kuŗas augumu augumi ir vērtējuši un par labām atzinuši. Šī tradīciju cieņa ir ne tikai pasargājusī lātvieti no bojā ejas kaimiņu tautu jūrā, bet arī izvedusi pie brīvības, pie savas patstāvīgas valsts. Un senās bēru parašas šo tradīciju cieņu jo spilgti raksturo. — 15. g. s. — kaut gan jau vairāk kā 2 gadu simtus pastāv kristīgā ticība, senais kursoris, neskatoties uz baznīcas aizliegumiem un bargiem sodiem, sadedzina savus mirušos pēc tēvu tēvu parašas. Arī zemgalis un lātgālis gadu simteņus izvairās apglabāt savu piederīgo baznīcu iesvētītās kapsētās, bet klusu gulda to senā smilšu kalnīnā, blakus tēvu tēviem, kuŗu veļi ru-deņos nāks svētīt dzīvos.

15. maijs ir atkal atdevis ticību mūsu pašu spēkiem un cēlis godā mūsu tautas senās garīgās vērtības, kā katras tautas īstā un nesatricināmā spēka pamatus, kas darīnāti paaudzū paaudzēs, un vienīgi uz kuŗiem balstīta stingri stāvēs katras tautas dzīves ēka. Lai šīs mans darbiņš būtu neliela atzinība mūsu tautas senās kultūras sargam un godā cēlājam, mūsu vadonim Dr. K. Ulmaņa kungam.

Lielu atvieglinājumu, kā arī daudz jaunu ierosinājumu savam darbam esmu guvis sava skolotāja

prof. Dr. Fr. Baloža kunga pētījumos, viņa lasītās arhaioloģijas lekcijās un vadītos semināros Latvijas universitātē, kā arī personīgās sarunās, par ko prof. Dr. Fr. Baloža kungam izsaku visirsnīgāko paldies. Pateicos viņam arī kā Pieminekļu valdes priekšsēdim par laipnu atļauju izmantot darbā valdes arhīvos esošos nepublicētos izrakumu materiālus un fōto attēlus, kā arī dažas Pieminekļu valdes klišejas. Pateicos arī Valsts vēsturiskā mūzeja direktoram Dr. V. Ģintera kungam un Pieminekļu valdes insp. Dr. Ed. Šturma kungam par manā rīcībā nodotiem, nepublicēto izrakumu materiāliem un fōto attēliem. Pateicība pienākas arī V. V. M. preparātorai cand. hist. E. Šnores kundzei un Rīgas pilsētas numismatiskā kabineta pārzinim cand. hist. R. Šnores kungam par laipni sniegtiem nepublicēto izrakumu materiāliem. Mīļš paldies arī kollēgām, Piem. valdes insp. J. Jaunzema kungam un V. V. M. preparātoram A. d. Karnupa kungam par darbā ievietotiem zīmējumiem un tehniskiem aizrādījumiem. Pateicos arī akadēmiska laikraksta „Universitas” redakcijai, it sevišķi tā bij. redaktoram E. Ķiploka kungam par daudzām pūlēm šā darba labā un L. Ū. Studentu padomes grāmatnīcai, kuŗa arī savu tiesu sekmējusi šā darba parādīšanos atklātībā.

Rīgā, 1935. g. augustā.

H. Riekstiņš.

Agrais dzelzs laikmets.

(no Kristus dzimšanas līdz 400 g. pēc Kr.)

Visas trīs latviešu ciltis: letgaļi, kurši un zemgaļi mūsu valsts robežās noteikti konstatējamas 2. gs. pēc Kr.¹⁾ Iespējams, ka senkurši Kurzemes rietumu piekrasti līdz Ventas grīvai apdzivojuši jau priekš-kristus dzelzs laikmetā (no 500. g. pr. Kr. līdz Kr. dzim.). Pamatus šādām domām sniedz manis izpētītais kapu uzkalniņš 1932. g. vasarā, Ventspils apr., Vārves pag. Striķos.²⁾ Par drošu priekš-kristus baltu kapu to uzskata arī prof. Fr. Balodis.³⁾ Pārējie priekš-kristus dzelzs laikmeta kapu lauki, vai tie būtu akmens šķirstu kapi uzkalniņos uz ziemeļiem no Daugavās vai arī līdzenie akmens šķirstu kapi uz dienvidiem no Daugavas, ar saviem pāra desmitiem kapu lauku, pieder somu-ugru cilšu kultūrai⁴⁾ un tos sīkākāki iztirzāt nav mans pašreizējais nodoms. Atstājot pie malas dažādus uzskatus par latviešu resp. baltu cilšu ienākšanu un izplatīšanos mūsu zemē, balstoties uz kapu tipiēm un apbedīšanas parašām, mēģināšu

¹⁾ Prof. Fr. Balodis, „Latviešu aizvēsture“ krāj. Latvieši, Rīgā, 1930. g. 79. lpp.; „Senlatvieši“, Daugava Nr. 4, 1929. g. 470. lpp.

²⁾ Izrakumu materiāli Pieminekļu valdes archīvā. H. Riekstiņš, „Kapu kalns, kurā uzglabājusies Latvijas aizvēsture“, Jaunākās Ziņas Nr. 169. 1932. g. 1. aug.

³⁾ Fr. Balodis, „Ethnische Probleme und die Archäologischen Untersuchungen der letzten Jahre in Lettland“, Latv. univ. raksti, filoz. un fil. fak. serija III, 2, 1935. g., 17. lapp.; F. Balodis, „Die baltisch-finnisch-ugrische Grenze in Lettland in vorgeschichtlicher Zeit“, Mémoires de la société Finno-ougrienne LXVII, 1933, g., 28. lpp.

⁴⁾ Prof. Fr. Balodis, „Senlatvieši“, 467. lpp.; prof. H. Moora, „Die Eisenzeit in Lettland bis etwa 500 n. Chr.“ I. Teil, Tartu—Dorpat 1929. Einleitung. Die vorchristlichen Jahrhunderte, 1.—30. lpp.

novilkta robežas agrā dzelzs laikmeta kultūru novadiem tagadējās Latvijas teritorijā.

Pēdējo gadu pētījumi pierāda, ka Latvijā agrā dzelzs laikmetā sastopas trīs dažādas kultūras⁶⁾, kuras viena no otras jo spilgti atšķirās ar saviem īpatnējiem kapu tipiem⁶⁾ un apbedīšanas parašām, ja arī neņemam palīgā pārējos šo kultūru produktus, kā rotu lietas, darba rīkus, ieročus u. c.

Latvijas ciltīm pieder divas no minētām kultūrām, kuras raksturo: 1) uzkalniņu ģindeņu kapi ar akmens riņķi un 2) līdzenie ģindeņu kapi. Trešā kultūra — uguns un ģindeņu kapi akmens krāvumos — pieder somu-ugru ciltij, vēlākiem igauņiem un lībiešiem. Plašākā no šīm kultūrām ir uzkalniņu ģindeņu kapu ar akmens riņķi kultūra, kura aizņem Vidzemes dienvidus pusi, Rietum-Latgali, visu Zemgali, daļu Austrum-Kursas (sal. 1. karti) un turpinās uz dienvidiem Lietuvā. Līdzeno ģindeņu kapu kultūra aizņem Kursas dienvidrietumu daļu, uz ziemeļiem līdz Ventas grīvai un turpinās uz dienvidiem Klaipēdas apgabalā. Akmens krāvumu kultūra aizņem Vidzemes ziemeļu daļu, ziemeļrietumu Latgali un turpinās tālāk uz ziemeļiem Igaunijā. Pēdējo gadu pētījumi⁷⁾ noteikti pierādījuši, ka šī kultūra aizņem arī visu Ziemeļ-Kursu — uz ziemeļiem no Ventas un Abavas baseina (sal. 1. karti).

Ģindeņu uzkalniņu kapu kultūra.

Uzkalniņu ģindeņu kapi ar akmens riņķi ir sastopami vienīgi baltu resp. latviešu un lietuvju apdzīvotās zemēs. Uzkalniņi ir mazliet ovālas formas smilšu pauguriņi 5,5—15,0 m caurmērā un 0,75—1,5 m augsti, sastopami parasti grupās, gan no dažiem, gan vairākiem desmitiem uzkalniņu. Dažreiz šādā

⁶⁾ Prof. Fr. Balodis, «Latviešu aizvēsture» 79., 85.—86. lpp.; «Senlatvieši» 467.—470. lpp.

⁶⁾ Prof. H. Moora, „Die Eisenzeit“. Taf. zum I. Teil. XLII, XLIII; H. Riekstiņš, „Latvijas arheoloģijas kartes“, Latviešu aizvēstures materiāli I. Prof. Fr. Baloža un prof. K. Strauberga redakcijā. Rīgā, 1930. g. 5.—9. lpp. ar karti.

⁷⁾ Laidzes pag. Lazdiņos — izrak. izdar. 1933/34. g. E. Šnore; Popes pag. valsts mežā — 1934. g. E. Šnore; Dundagas pag. Ošubirzēs — 1931. g. H. Riekstiņš; Dundagas Reinās — 1929. g. prof. B. Nermanis un Dr. F. Jākobsons.

uzkalniņu grupā ir novērojams zināms uzkalniņu nogrupējums kādā noteiktā virzienā — piem. Slatē daļa uzkalniņu veido noslēgtu grupu O—W virzienā⁸⁾, tomēr lielākai daļai uzkalniņu trūkst noteikta grupējuma.

Dažu uzkalniņu virsma, šādos uzkalniņu kapu laukos, pārklāta sīku akmeņu klāstu⁹⁾. Piezīmē minētās pirmās divas vietas atrodas somu-ugru akmens krāvumu tuvumā, tāpēc iespējams, ka klāsts radies pēdējo ietekmē. Spietiņi, Svarenieki un Boķi atrodas tālu ārpus akmens krāvumu ietekmes loka, tāpēc te šādam klāstam meklējams cits izskaidrojums, kaut arī ziņas par šīm atradumu vietām nav visai drošas, jo akmeņus nav konstatējuši pētnieki, bet par tiem stāsta turienes zemnieki, kuŗi akmeņus no uzkalniņiem būtu novākuši. Zantē tādu klāstu konstatējis prof. Hausmanis izdarot tieši rakumus.¹⁰⁾ Šī parādība nav vispārēja, tāpēc arī grūtāk izskaidrojama. Zemgaļu uzkalniņi ietekmes šai parādībai būs aizguvuši no Klaipēdas un Rucavas kuršu apgabala, kur šādi akmens klāsti agrā dzelzs laikmeta kultūrā vēl sastopami.¹¹⁾ Kā lokāli paņēmieni tie paliek savrūpi, un viņu izcelšanās cēloņi un nozīmē ne vienmēr skaidri jaušama, liekas, ka šais klāstos saskatāmas kāda senāka paraduma reminiscences.

Kāda tad nu būtu paša uzkalniņa (1. att.) nozīme? Apskatot austrumu tautu kapenes, mēs redzam, ka te kapene ir mājas kopija — ēģiptiešu mastaba, Dienvid-Krievijas uzkalniņi ar tais iebūvētu māju miniatūrā. To pašu sastopam pie ziemeļnieku megalītiem un dolmeņiem. Mūsu uzkalniņā — kuŗš gan

⁸⁾ E. Šnore, „Izrakumi Slates sila uzkalniņu kapos 1927. gadā“, Rīgā, 1933. Pieminekļu valdes materiālu krājumi — arheoloģijas raksti, I. sēj. I. daļa, 7. lpp.

⁹⁾ Praulienas pag. Aizari, Mārcienas pag. Lejnietki, Sēlpils pag. Spietiņi, Zantes pag. Zantes muižā, Ābeļu pag. Boķi, Maz-Zalvas pag. Svarenieki.

¹⁰⁾ Prof. R. Hausmann, „Hügelgräber zu Santen“, Sb. Kurl. 1892. pielikumā no 67.—87. lpp. ar tab.

¹¹⁾ E. Hollack, „Erläuterungen zur vorgeschichtlichen Übersichtskarte von Ostpreussen“ Glogau — Berlin, 1908. LVII. lpp.; M. Gaerte, „Urgeschichte Ostpreussens“ Königsberg, 1929. 162.—169. lpp.

laika ziņā ir daudz vēlāks — mēs neko līdzīgu mājas atdarinājumam nevaram konstatēt. Ka uzkalniņš būtu piemineklis, kādi ir lieli Dienvid-Krievijas uzkalniņi ar tēliem „akmens sievām“ uzkalniņa virsotnē, nevar pelaist aiz tā iemesla, ka mūsu uzkal-

 Iedzēnie ģindeņu kapi; uzkalniņu ģindeņu kapi; akmens krāvumu kapi.

1. karte.

Agrā dzelzs laikmeta kapu tipu izplatība Latvijā.

niņu neuzbēra pilnīgi uz reizes, bet gan pamazām ar katru nākošo apbedījumu. ¹²⁾ Uzkalniņa vienīgā

¹²⁾ Šo jautājumu L. universitātē lekcijās un arhaioloģijas semināros pārrunāja prof. Fr. Balodis, — no viņa arī gūti ierosinājumi šādam izskaidrojumam.

un drošā nozīme ir — aizsargāt mirušo pret meža
zvēru un putnu uzbrukumiem. Līdz ar to uzkalniņš
ir mazāk saistīts ar reliģiskiem un kultiskiem rītiem,

1. att. Uzkalniņš pēc velēnas noņemšanas.

bet vienīgi ar praktisku mērķi, aizsargāt mirušo pret
nevēlamām ārējām ietekmēm. Tāpēc arī uzkalniņš
vēlāk ir vieglāki padevis ārējiem pārveidojumiem,

kā mēs to redzēsīm vidējā dzelzs laikmetā. Uzkalniņu varētu uzskatīt par dzimtas kapsētiņu, jo katra uzkalniņa centrā, kā vēlāk redzēsīm, guļ viens bagātāks un chronoloģiski vecāks ģindenis, varbūt dzim-

2. att. Akmens riņķis uzkalniņā.

tas vecākais, tēvs. Turpretim uzkalniņu grupu varētu uzlūkot par cilts kapsētu.

Uzkalniņa uzbūvē, pēc prof. H. Mooras pētīju-

miem¹³⁾, konstatējamas trīs kārtas: 1) velēnu kārtā, 7—10 cm. bieza, 2) uzmostais kapu paugurs, kura biezums var būt dažāds, atkarībā no uzkalniņa augstuma, un 3) 15—25 cm aŗamzemes kārtā, bet zem

3. att. Akmeņu rindu žogs.

¹³⁾ Mag. phil. H. Moora, «Senā dzelzs laikmeta uzkalniņu kapu izrakumi Jēkabpils apriņķī», Rīgā, 1928. Pieminekļu valdes materiālu krājumi — arhaioloģijas raksti I. sēj. III daļa. 7. lpp.

tās necilāta zeme. Uzkalniņa uzbūve jāiedomājas šāda: uz necilātās zemes virsmas vispirms ar laukakmeņu riņķi iežogoj uzkalniņa pamatu (2. att.), kurš var sakrist ar uzbērtā uzkalniņa kontūrām, vai arī atrasties no tām zināmā attālumā. Riņķis lielāko tiesu ir vienkāršs, bet dažos gadījumos tas ir vairāku, vienu otrai uzliktu, akmens rindu žogs. Augstākais, līdz šim konstatētais uzkalniņa žogs ir četrindu, Slates uzkalniņu pirmā grupā¹⁴⁾ (3.att.). Akmeņu kārtas vienkārši saliktas, bez kāda saistītāja materiāla (māliem). Iežogoto lauku dažos gadījumos nedaudz paaugstināja, ieberot tanī nedaudz virskārtas smilšu un tās nolīdzinot. Riņķa centrā guldēja pirmo mirušo, uzberot tam nepieciešamo smilšu daudzumu. Tā kā uzkalniņi ar maz izpēmumiem ir kolektīvi kapi — līdz 20 un pat vairāk¹⁵⁾ apbedījumu (4. att.), kuŗos apglabāšana turpinājusies ilgāku laiku. Pētījumi noskaidrojuši, ka uzkalniņu uzbēra pilnīgu tikai pie pēdējā apbedījuma, ko applicina tas apstākļi, ka senākie apbedījumi guļ uzkalniņa centrā¹⁶⁾ un dziļāk nekā vēlākie. Pirmos apbedījumus apbēra tikai nedaudz, tad blakus un virs tiem lika nākošos līdz uzkalniņš bija pilns. Tikai tad to izveidoja apaļu. Ja uzkalniņš būtu ticis uzbersts pilnīgi, tūdaļ pēc pirmā apbedījuma, tad ierokot nākošos viegli varēja izpostīt agrāk ieraktos, kas arī vērojams uzkalniņos ar vēlākiem pēcapbedījumiem un nav vērojams uzkalniņos, kur šādu pēcapbedījumu trūkst.

Pārskatot izrakumu publikācijas¹⁷⁾ izrādījās, ka centrālais un arī chronoloģiski vecākais apbedījums uzkalniņā ir vīrietis, bet atsevišķos gadījumos vīrietis un sievietē. Turpretim sievietes apbedījumu kā centrālo un vecāko neizdevās konstatēt ne vienā uzkalniņā. Šis apstākļi norāda, ka uzkalniņu ierīkoja dzimtas vecākam — tēvam, kuŗam mirstot dažos ga-

¹⁴⁾ Uzkalniņš Nr. 8.

¹⁵⁾ Īle 1934. g. izrakumos cand. hist. R. Šnore konstatējis 23 apbedījumus.

¹⁶⁾ Prof. Fr. Balodis, „Latviešu aizvēsture“, 83. lpp.

¹⁷⁾ Mag. phil. H. Moora, „Senā dzelzslaiķmeta . . .“ 4. līdz 15. lpp.; prof. H. Moora, „Ein Hügelgrab der römischen Eisenzeit in Īle, Kreis Jelgava, Lettland“. Rigae, 1930. Congressus secundus. . . 441.—451. lpp.; cand. hist. E. Šnore, „Izrakumi . . .“ 7.—21. lpp.

—NO — 3, NW—SO — 2, N—S — 4, S—N — 2, pārējie pa vienam vēl citos iespējamajos virzienos.¹⁸⁾ Ūsiņos — no 15 ģind. NNW—SSO — 4, WNW—OOS — 4, SW—NO — 3, N—S — 2, W—O — 1, NW—SO — 1.¹⁹⁾ Iles Gailišos — no 12 ģind. W—O — 4, S—N — 3, NNO—SSW — 2, SSW—NNO — 2, NW—SO — 1.²⁰⁾ Salīdzinot dažādos virzienus minētos kapu laukos, jākonstatē, ka atsevišķos kapu laukos zināms virziens dominē. Tīros letgaļu un zemgaļu kapu laukos parastākais virziens ir W—O un O—W. Šai virzienā parasti guldīti arī uzkalniņa centrālie apbedījumi. Kapu laukos ar akmens krāvumu kultūras ietekmi, kā Ķeipenes pag. Ūsiņos, dominējošais virziens ģindeņu orientācijā jau ir cits un ne vairs W—O. Nav vēl stingri noteikta virziena vīriešu un sieviešu ģindeņiem. Virzienu svārstības, nelielā mērā, atkarīgas arī no gada laika, kurā mirušo apbedīja. Virzienu tolaik noteica pēc saules, un sakarā ar saules stāvokli zināmā gada laikā, tas varēja būt vairāk vai mazāk uz O vai W. Neapstiprinās Dr. F. Jākobsona domas,²¹⁾ ka agrā dzelzs laikmetā mirušo centušies guldīt ar galvu uz N. Pēdējā laika zinātniski izpētītie kapu lauki rāda, ka šis virziens ieturēts vismazāk.

Loti interesanta parādība agrā dzelzs laikmeta uzkalniņu kapu apbedījumos ir ģindenim abās pusēs (parasti galvai un kājām) pieliktie akmeņi. Šī parādība ir konsekventa visiem šā laikmeta apbedījumiem, ja vien tie atrodas pirmatnējā stāvoklī. Parastākais paņēmieni ir nolikt blakus ģindenim 4 akmeņus — pa akmenim katrā pusē galvai un pie katras kājas pēdas (5. att.). Ir arī novirzījumi no šā parastā paņēmiena — ģindenim tiek pielikti ne tikai 2, 3 vai 5 akmeņi, bet arī 7 un 8 akmeņi. Ak-

¹⁸⁾ Mag. phil. H. Moora, „Senā dzelzslaikmeta...“ 4.—15. lpp.; Богоявленский, „Раскопки в Лифл. и Курл. губ. летом 1896. г. Труды X археол. съезда в Ригѣ, 1900. Томъ III, 112. lpp.

¹⁹⁾ Dr. F. Jākobsona izrakumi Ķeipenes pag. Ūsiņos 1927. g. Materiāli Pieminekļu valdes archīvā Nr. 593. 1928.

²⁰⁾ Prof. H. Moora, „Ein Hügelgrab...“ 441.—451. lpp.

²¹⁾ Dr. F. Jākobsons, „Dzels laikmets Latvijā“, Latv. konv. vārdn. IV sēj. 6264. lpp.

meņi visumā tiek nolikti tuvu ģindenim. Izrakumos iegūtie dati rāda, ka akmeņi tiek pielikti tiklab vīriešu, kā sieviešu ģindeniem. Šī parādība nāk kopā ar uzkalniņu kultūru un izbeidzas kopā ar uzkalniņu pašu — 4. gs. beigās un 5. gs. To jo skaidri

5. att.

Ģindenī ar pieliktiem akmeņiem un senlietām.
Blakus vidējam ģindenim pelnu un ogļu plankumi.

pierāda daži vidējā dzelzs laikmeta uzkalniņi Slatē,²²⁾ kuŗiem trūkst akmeņu riņķa, kā arī atsevišķu akmeņu pie ģindeniem. Šo akmeņu trūkst visiem vidējā dzelzs laikmeta pēcapbedījumiem agrā dzelzs laikmeta uzkalniņos. Liekas, ka pieliekot parastos 4 akmeņus, katru savā ģindeņa stūrī,

²²⁾ III. grupas 1. un 2. uzkalniņš. cand. hist. E. Šnore. „Izrakumi...” 20.—21. lpp.

būtu atzīmēts kaps resp. šķirsts. Tādas retināta šķirsta reminiscences jo labi atgādina Melderišķu kaps ar 7²³⁾ — un Iles Gailišu kaps ar 8 — ģindenim pieliktiem akmeņiem.²⁴⁾ Šie akmeņi norāda uz senu parašu, apbedīt mirušos akmens šķirstā.

Atsevišķos gadījumos pie ģindeniem atrod nelielus koku fragmentus, kas neļauj postulēt blūka šķirstu.²⁵⁾ Šāda šķirsta būtību noraida minētie, ģindenim pieliktie, akmeņi, jo nav iespējams, ka šos akmeņus liktu šķirstā, ārpus šķirsta arī tie nevarēja atrasties, jo tad tie gulētu attālāku no ģindeņa. Pielaižams, ka zem vai virs mirušā galvas nolika kādu plēstu lubu vai skaidu, ko pieļauj arīniecīgās koka trūdu paliekas.

Sakarā ar senlatviešu ticību, ka cilvēka dzīve neizbeidzas ar nāvi, bet ka „viņā saulē“ tas dzīvos tādu pašu dzīvi, kā šeit zemes virsū,²⁶⁾ mirušo guldija kapā ietērtu labākās drānās, tam deva līdz rotas, darba rīkus un ieročus (5. att.). Rotas lietas mēdza uzlikt mirušam turpat, kur tās nēsāja dzīvē, iespējams, ka viņu skaitu palielināja, dodot līdz kapā visas mirušam piederošās lietas. Ieročus un darba rīkus kapā novietoja dažādi — parasti pie galvas vai kājām.

Gan ģindeņu tuvumā (5. att.), gan uzkalniņu malās, pat ārpus akmens riņķa, dažādos dziļumos ir sastopami lielāki vai mazāki ogļu un pelnu plankumi (5. att.), kuŗi rāda, ka pie apbedīšanas ir sarīkoti diezgan plaši uguns rīti. Uguns rītu izskaidrojums varētu būt trejāds: 1) bēru mielasts, 2) kāds ziedojums vai šķīstīšanas process un 3) sadedzinātas mirušā mantas, kuŗas tam nevarēja līdz kapā ielikt. Bēru mielasts letgaļu uzkalniņu kultūras apgabalā nav parasts, tomēr atsevišķos gadījumos tas būs pastāvējis. Bēru mielasts ir tikpat sens paradums, cik izplatīts. Pat mūsu dienās tas nav zudis, tikai

²³⁾ Rītes pag. Melderišķos izrakumus 1932. g. izdarīja cand. hist. E. Šnore.

²⁴⁾ Iles pag. Gailišos izrakumus 1934. g. izdarīja cand. hist. R. Šnore.

²⁵⁾ Dr. F. Jakobsons, „Dzelzs laikmets Latvijā“. Latv. konv. vārdn. IV. sēj. 6264. lpp.

²⁶⁾ Prof. P. Šmits, „Latviešu mitoloģija“. Rīgā, 1926. g. 55. lpp.

pārņests no kapsētas uz mirušā mājām. Senkapos bērņu mielastu raksturo plaši uguns rīti — ugunskuri un podu lauskas, kas bagāti atrodamas somu-ugru akmens krāvumos, kur bērņu mielasts ir pastāvējis. Letgaļu uzkalniņos visumā trūkst, kā vienas, tā otras parādības. Tur sastopamie uguns rīti, ja atskaita Rītes pag. Melderišķu kapu lauku²⁷⁾, ir par niecīgiem bērņu mielastam. Vienīgi Melderišķos izpētītais uzkalniņš sastāvēja gandrīz no melnas, oglainas zemes, kuŗa sākās tūdaļ zem velēnas. Atsevišķi oglaini laukumi — ugunskuru vietas, konstatētas uzkalniņa apakšā, tuvu pirmatnējai virsmai. Šai uzkalniņā atrasts samērā daudz podu lausku ārpus kapiem, kas pastiprina bērņu mielasta esamību²⁸⁾, jo pārējos letgaļu uzkalniņos podu lauskas ir retums. Pie zengāļiem turpretim bērņu mielasts ir pastāvējis, kā to liecina plašie ugunskurī Zantē, bet sevišķi lles Gailīšos, kur cand. hist. R. Šnore konstatējis²⁹⁾ uzkalnina apakšā 11 ugunskurus — 8 kŗautus akmeņiem, 3 bez tiem. Interesanti, ka ugunskuri te koncentrēti uzkalniņa N malā resp. tiem nodalīta uzkalniņā atsevišķa daļa, kuŗā mirušie nav apbedīti. Tajos samērā daudz ogļu, kas norāda uz spēcīgu dedzināšanu. Arī apstākļi, ka ugunskuri atrodas tieši pašā uzkalniņā, pastiprina bērņu mielasta būtību, jo senatnē bērņu mielasta ugunskuru mēdza kurt pēc iespējas tuvu un pašu mielastu, pat vēl ļoti vēlos laikos, sarīkot tieši virs kapa. Podu lausku atradumi zengāļu uzkalniņos norāda uz bērņu mielastu. Nav droša pamata otram ugunsritu izskaidrojumam, ka mirušam būtu kas ziedots ugunī, vai arī izdarīts kāds šķīstīšanas process. Šādu šķīstīšanas vai ziedoĶuma uguni gan pielaiž prof. H. Moora, runāĶot par izrakumiem Slatē.³⁰⁾ Vispār izplatīts būs trešais paradums, sadedzināt mirušā mantas, kuŗas nevarēja ērti ievietot kapā, tās būtu — liekās drānas, mazāki koka priekšmeti un katrā ziņā ciskas, uz kuŗām gulējis miru-

²⁷⁾ Ziņas man laipni sniedza izrakumu vadītāja cand. hist. E. Šnores kdze.

²⁸⁾ Prof. Fr. Balodis, „Ethische Probleme...” 18. lpp.

²⁹⁾ Rakumu pārskats Pieminekļu valdes archīvā.

³⁰⁾ Mag. phil. H. Moora, „Senā dzelzslaikmeta...” 4. lpp.

šais.³¹⁾ Izdarot izrakumus vairākos desmitos kapu laukos, esmu sīki novērojis kapos atrodamās ogļītes un konstatējis, ka tās ir lielāko tiesu ļoti sīciņas, cēlušās no sadegušiem augu stiebriem — cisām. Lie-lākās ogļītes varētu celties sadedzinot sīkākus koka priekšmetus. Šādu izskaidrojumu pastiprina līdz pat mūsu dienām uzglabājusies paraša sadedzināt mirušā cisas, daļu nederīgo drānu un koka lietu.³²⁾

Interesanta parādība, kuŗa nepakļaujas nevienam minētam ugunsrītu izskaidrojumam, ir Ļes uzkalniņā kādā ugunskurā vienkopus novietotas senlietas — bronzas tutulus, ovālais šķiltavu akmens, piesis un kādas dzelzs adatas fragments.³³⁾ Šādas parādības, kad kapa inventārs vai arī atsevišķas senlietas tiek apglabātas kopējā kapu laukā pēc visām rituālām parašām, vērojamas arī vēlākos gadu simtešos — sevišķi vidējā dzelzs laikmetā. Ļes ugunskurā atrastās senlietas pieder vīrietim, tās nav dedzinātas, bet noliktas ugunskurā pēc tā izdzišanas resp. pēc sarīkotā bēŗu mielasta beigām, tā tad apglabātas uzkalniņā. Šai parādībai izskaidrojums meklējams kenotafā. Austrumu tautas — sevišķi grieķi — gadījumos, kad kāds kaŗavīrs bija kritis svešā zemē un nebija pārvedams dzimtenē, tam tomēr dzimtā zemē sarīkoja kenotafu, t. i. kapu resp. apbedīšanu, stingri ievērojot visas rītuālas parašas un likumus! Kenotafi pazīstami arī Eiropā, tos min pie langobardiem Iberijas pussalā, uz tiem attiecina kapus, kuŗos trūkst ģindeņa, bet ievērotas visas apbedīšanas parašas un noliktas senlietas. Kenotafam pieskaita arī dažus normāņu laivu kapus.³⁴⁾ Liekas, ka šie mūsu ugunskuri ar senlietām arī piešķirami kenotafiem. Ļoti interesanti norādījumi, kuŗi varētu paskaidrot šo parādību, sastopami arī mūsu dainās:³⁵⁾

³¹⁾ Prof. P. Šmits, „Latviešu mītoloģija“ 53. lpp.; „Latviešu mītoloģija“ krāj. Latvieši I, 171. lpp.

³²⁾ Vēl 1918. g. Patkules pag. Madonas apr. tīku novērojis parašu, ka mājnieki, pēc mirušā aizvešanas uz kapiem, sadedzināja tuvējos krustceļos mirušā cisas ar visu maisu, kā arī koka soliņu, uz kuŗa mirušais labprāt sēdējis.

³³⁾ Cand. hist R. Šnores pārskats Pieminekļu vald. arch.

³⁴⁾ G. Wilke, „Kenotaphion“, Reallexicon 6. sēj. 326. lpp.

³⁵⁾ Prof. Fr. Balodis, „Ethische Probleme...“ 22. lpp. un 6. piezīmē.

„Sviežu cirvi, veļ akmeni
 Savā kapa vietnā:
 Lai rūs cirvis, pel akmenis,
 Nekā manis augumiņš.
 Es iedūru zobentiņu
 Baltā smilšu kalniņā:
 Lai tas trūd, lai rūsē
 Līdz manam mūžiņam.“

Šo rituālo paradumu varētu drīzāk attiecināt „analoģijas burvībai“, kad ar ieroču upurēšanu centās paildzināt paša karavīra dzīvību.³⁶⁾ Šī paraša plaši piemīt visām indoeiropiešu tautām.³⁷⁾ Viņai pamatā ir ticējums, ka ar īstenībai līdzīgu darbību ir panākta pati īstenība. Ja izdaria apbedīšanu, kaut arī bez mirušā, tikai pēc visiem rituāliem paņēmieņiem, tad ticēja, ka nāve būs apmierināta resp. piekrāpta un nenāks tik ātri pēc šās ceremonijas rīko-tāja dzīvības.

Līdzeno ģindeņu kapu kultūra.

Līdzenie ģindeņu kapi aizņem Kursas dienvidrietumu stūri, starp Ventu un jūru (sal. I. karti). Šai kultūrai pieskaita arī Lielauces pag. Skares muižas un Rubas pag. Reņģes kapu laukus, tomēr pārskatot šo atradumu vietu rakumu pārskatus un aprakstus³⁸⁾, drīzāk varētu būt runa par zemgaļu uzkalniņu kapiem ar akmeņu riņķi, nekā par līdzieniem ģindeņu kapiem. A. Bilenšteina un Dr. Raphael'a rakumu pārskatos minētajiem akmeņu riņķiem un četrstūrīgiem nav pagaidām nekādu sakaru ar kuršu šā laikmeta senkapjiem. Šie akmeņu riņķi varētu drīzāk piederēt kādam izpostītam, vai pareizi nesaprastam uzkalniņu akmens riņķim. Arī tuvumā esošais Īles pag. Gailīšu māju uzkalniņu kapu lauks norāda uz pēdējās varbūtības iespēju. Ezeres pag. Andziņu kapu lauks, kurš atrodas uz rietumiem no pieminētiem Skares

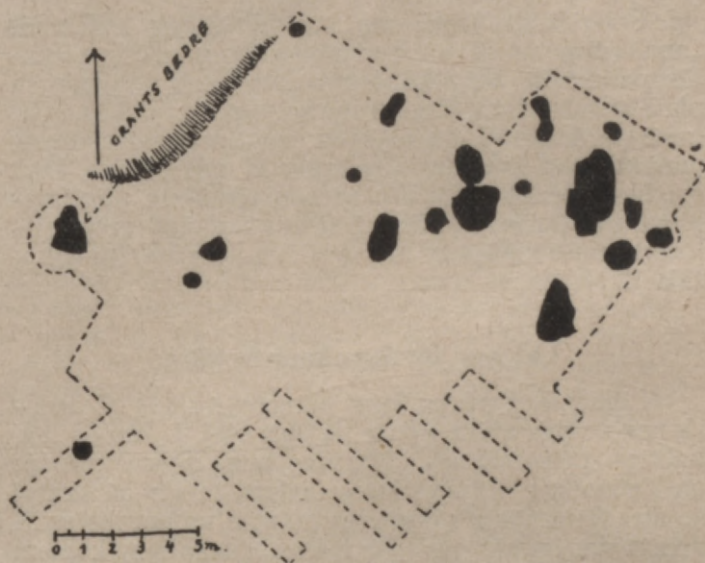
³⁶⁾ Prof. Fr. Balodis. *ibid.* 22. lpp.

³⁷⁾ G. Wilke, „Die Religion der Indogermanen“ *Manusbibliothek* 31.

³⁸⁾ Skare — *Magaz. lett.* 13. sēj. 3. burtn. 1. lpp.; *Sb. kurl.* 1865. g. 23. lpp., 1911. g. 55. lpp.; *Verh. GEG.* VI burtn. 120. lpp. Reņģe — *Sb. kurl.* 1881. g. 70. lpp.

un Renģes kapu laukiem un pieskaitāms zemgaļu kultūrai³⁹⁾, apliecina, ka senkuršu kultūra agrā dzelzs laikmetā nav sniegusies pāri Ventai uz austrumiem. Tālāk uz dienvidiem šī kultūra ieņem visu Klaipeņas apgabala rietumu malu⁴⁰⁾.

Mūsu teritorijā šā tipa kapu lauki pagaidām konstatēti 5 vietās⁴¹⁾. Zinātniski izrakumi pieminētos kapu laukos izdarīti tikai vienā vietā — Rucavas pag.

6. att.
Kapu novietojuma plāns Rucavas uzkalniņā.

Maz-Katužos. Te Pieminekļu valdes uzdevumā 1924. gadā raka prof. E. Vāle. Nebūdamas sīkākā pazīstams ar šo kultūru, prof. E. Vāle jau pašā sākumā kļūdījās kapeņu izskaidrojumā, uzskatīdamas atklātos kapus

³⁹⁾ Prof. Fr. Balodis, „Ethnische Probleme...“ karte 19. lpp.; Dr. V. Gintera 1931. g. izrakumu materiāli. Pieminekļu valdes archīvā.

⁴⁰⁾ Dr. C. Engel, „Die Kultur des Memellandes in vorgeschichtlicher Zeit“. Memel 1931. 29.—35. lpp.; „Führer durch die vorgeschichtliche Sammlung des Dommuseums“ Rīga 1933. 11.—15. lpp. un karte III.

⁴¹⁾ Vārves pag. Striķos, Medzes pag. Kapsēdē, Rucavas pag. Maz-Katužos un Barbanos, Asītes pag. Jaunarājos.

par upuru dēpozītiem⁴²⁾, jo smilšainajā zemē kauli bija pilnīgi satrudējuši, tāpat lietus ūdeņi bija izskalojuši trūdu vielas smiltī, tādējādi radot stūrainas un ļoti nenoteiktas kapu bedrņu kontūras (6. att.). Tikai sīkāka senlietu stāvokļa salīdzināšana un novērošana (7. un 7-a. att.) norāda, ka te patiešām kādreiz gulējis ģindenis. Izrakumu zinātniskā apstrādājuma⁴³⁾ prof. E. Vāle ir atmetis uzskatu par upuru dēpozītiem un runā vienīgi par kapiem.

Vislielākās domstarpības ir šo kapeņu ārējā veida raksturošanā. Prof. E. Vāle te redz tikai nelielus dabiskus paaugstinājumus, kādi apkārtnē parasti, izņemot vienu, degušiem akmeņiem pārklātu uzkalniņu, kuŗa veidošanā piepalīdzējusi cilvēku roka⁴⁴⁾. 1929. g. vasarā prof. Fr. Balodis, apskatot uz vietas Maz-Katužu kapu lauku, konstatē vairākus (8 vai 9) lēzenus, uzbērtus uzkalniņus⁴⁵⁾. Arī prof. Krūze, runājot par līdzīgām kapeņiem pie Kapsēdes, atzīmē tur itin prāvus uzkalniņus⁴⁶⁾. Uzkalniņi novēroti arī Vārves Striķos un Asītes Jaunarājos⁴⁷⁾. Nemot vērā vairākkārtējos augšējos novērojumus, jānāk pie slēdziena, ka virs lidzeniem ģindeņu kapiem tomēr ir samests lēzens uzkalniņš.

Samestie uzkalniņi ir 9,00—14,00 m diametrā un līdz 0,5 m augsti. Viņu virsma dažos gadījumos pārklāta akmeņu klāstu⁴⁸⁾; tīri ārēji ņemot tie atgādina austrumbaltu uzkalniņu, bet savā uzbūvē rādīkāli atšķiras. Austrumbaltu uzkalniņā mirušo nolika uz zemes (pat neliela paaugstinājuma), uzkalniņa, pamatu iežogojā akmens riņķi, mirušam katrā pusē nolika pa pārim akmeņu — te tā visa trūkst, jo mirušo

⁴²⁾ Prof. E. Wahle über seine Ausgrabungen in Rutzau: „Opferdepots aus dem 3. Jahrhundert“. Rigasche Rundschau, 1924. Nr. 209.

⁴³⁾ Prof. E. Wahle, „Die Ausgrabungen in Rutzau und Bauske“. Pieminekļu valdes materiālu krājumi. Arhαιoloģijas raksti. I sēj. II d. Rīgā, 1928. g.

⁴⁴⁾ Prof. E. Wahle, „Die Ausgrabungen ...“ 10. lapp.

⁴⁵⁾ Prof. Fr. Balodis, „Rucava un Grobiņa“ Latvīš 1929. gadā. Nr. 2319.

⁴⁶⁾ Dr. Fr. Kruse, „Necrolivonica“ Dorpat 1842. 10. lpp. un 59. tab. VII un VIII zīm.

⁴⁷⁾ Materiāli Pieminekļu valdes archīvā.

⁴⁸⁾ Prof. Fr. Balodis, „Latviešu aizvēsture“, 87. lpp.

ierok bedrē. Kā Klaipēdas apgabalā, kurš uzskatāms par šīs kultūras centru⁴⁹⁾, tā Rucavas senkapiem raksturīga zemē ierakta ovāla vai četrstūrīga kapa bedre, parasti līdz 2,00 m gara, 1,5 m plata un līdz

7. att. Senlelu novietojums kapā.
Fotografija.

0,80 m dziļa. Rucavā konstatētās muldveidīgās bedres ir 1,40—1,65 m garas un 0,30—0,70 m dziļas. Kapu bedrēs, diezgan tuvu vienu otrai, guldīja nesa-
dedzinātus mirušos. (Prof. E. Vāle 7. bedrē gan kon-

⁴⁹⁾ F. Jakobson, „Südostbaltikum, Litauen“ Reallexikon der Vorgeschichte. XIII sēj. 29. lpp.

statē kalcinētu cilvēku kaulu fragmentu). Bedri aizbēra, un virs tās sameta nelielu kopiņu, bet pār vairākām šādām kopiņām lēzenu uzkalniņu⁵⁰⁾, kuŗu virsma reizēm pārklāta akmens klāstu. Kapu bedres ieturētas N-S virzienā (6. att.), šais virziena (N-S un S-N) tad arī guldīti ģindeņi, bet cik liels skaits katrā virzienā, to Rucavas atradumos grūti noteikt. Uguns rīti sarīkoti plaši; uz ko norāda lielais ogļu un pelnu vairums kapu bedrēs⁵¹⁾, kaut arī daļa pelnu ūdens

7-a. att.
Senlietu novietojums kapā.
Plāns.

izšķīdināta un aizskalota. Prof. E. Vāle pat domā, ka dažos gadījumos te notikusi mirušo sadedzināšana, uz ko norādot kalcinētais cilvēka kaula gabaliņš 7. kapā un ar degušiem akmeņiem pārklātais uzkalniņš⁵²⁾. Lai gan šai uzkalniņā akmeņu starpā atrastas bagātīgā mērā koka ogles un arī vairāki kalcinētu kaulu gabaliņi, tomēr mirušo sadedzināšanu būs grūti pierādīt, jo visā senkuršu apgabalā, kā to aizrāda Dr. K. Engels⁵³⁾ šim laikam raksturīga ir ģindeņu apbedīšana. Arī atrastās senlietas neviena nav

⁵⁰⁾ Prof. Fr. Balodis „Latviešu aizvēsture“, 87. lpp.

⁵¹⁾ Prof. E. Wahle, „Die Ausgrabungen...“ 37. lpp.

⁵²⁾ Prof. E. Wahle, Die Ausgrabungen...“ 38. lpp.

⁵³⁾ Dr. C. Engel, „Die Kultur des Memellandes...“ 29. līdz 30 lpp.

bijusi ugunī, kuŗas, ievērojot uzskatu par miruŗo sadedzināŗanu, vajadzēja iznīcināt, lai tās kopā ar īpaŗnieku aizietu „viņā saulē“. Viens otrs kalcinēta kaula fragments varēja krāvuma akmeņos iekļūt vēlāk, un vispār ŗis deguŗiem akmeņiem apkrautais uzkalniŗš

8. att. Ugunsкура — pavarda vieta.
Fotografaiŗa.

var attiekties vēlākam laikam, jo to nav iespējams noteikti datēt senlietu trūkuma labad. Izpētītā uzkalniŗa W malā prof. E. Vāle 0,55 m dziļumā konstatējis akmens sakrāvumu 0,60 m caurmēŗā (8. un 8-a. att.). Akmeņi bijuŗi stipri apdeguŗi un starp tiem

daudz ogļu⁵⁴). Prof. E. Vāle te neatzīst ugunskura, jo neesot pelnu kārtas, bet domā, ka akmeņi un ogles atnesti no citurienes — ar akmeņiem pārklātā uzkalniņa. Šis moments arī ir vienīgais, kas prof. E. Vālem ļauj dedzinātiem akmeņiem pārklāto uzkalniņu saistīt ar izpētāmo kapu lauku, iedomājoties tur mirušo sadedzināšanu. Ugunskurs te liekas neapšaubāms, jo pelnu trūkums izskaidrojams ar lietus ūdens

8-a. att.

Ugunskura — pāvarda vieta.
Plāns.

iedarbību un smilšaino zemi, kas viegli šķīstošās pelnu daļas izkausēja un izskaloja un bija par cēloni arī regulāro kapa bedrņu kontūru izzušanai.

Līdzīgi ugunskuri ir konstatēti vairākās vietās vidējā dzelzs laikmeta pirmā posmā (5.—6. g. s.), kapu lauku malās un liecina par bērņu mielasta rīkošanu. Arī Maz-Katužu plašie uguns rīti un konstatētais ugunskurs, kā arī lielais degušo akmeņu sakrāums tuvējā uzkalniņā ar kalcinētu kaulu fragmentiem to starpā — ja vien to iespējams attiecināt ap-

⁵⁴) Prof. E. Wahle, „Die Ausgrabungen...“ 15. lpp.

skatāmam laikmetam — itin droši norāda uz bēru mielasta esamību.

Varētu vēl atzīmēt kuršu parašu dod kapā līdzī miniatūrus podiņus, kuriem gan laikam nebūs bijusi praktiska nozīme, bet tie pagatavoti vienīgi sakrālīem nolūkiem, kā ļoti daudzas citas miniatūras senlietas kuršu vēlā dzelzs laikmeta senkapos. Ar tiem simboliski aizstāti īstie, kapā līdzdodamie trauki. Šie miniatūrie podiņi pazīstami ne tikai Rucavas un Kapsēdes atradumos, bet vairākkārt atrasti arī Klaipēdas apgabalā kapu laukos.⁶⁵⁾

Neskaidrība bija arī par šās kultūras etnisko piederību, jo prof. E. Vāle etnisko jautājumu atstāja pilnīgi atklātu⁶⁶⁾. Tikai 1929. g. prof. Fr. Balodis noteikti pierādīja, ka šā apgabala kultūra agrā un vīdējā dzelzs laikmetā uzrāda no vienas puses īpatnējas pazīmes, bet no otras — kopējas pazīmes ar austrumbaltu uzkalniņu ģindeņu kapu kultūru. Ja šai apgabalā vēlā dzelzs laikmetā redzama kuršu kultūra, tad kurši, kā pastāvīga baltu cilts, te eksistējuši jau no 1. g. s. pēc Kr.⁶⁷⁾. Šo atzinumu līdz šim pašam laikam vēl neviens nav mēģinājis apšaubīt, bet gan to ir akceptējuši arī citi aizvēsturnieki, kuri nodarbojas ar šām problēmām.

⁶⁵⁾ Dr. K. Engel, „Die Kultur des Memellandes . . .“ 35. lpp.

⁶⁶⁾ Prof. E. Wahle, „Die Ausgrabungen . . .“ 48. lpp.

⁶⁷⁾ Prof. Fr. Balodis, „Senlatvieši“ 471. lpp.; „Latviešu aizvēsture“ 86. lpp.

II.

Vidējais dzelzs laikmets.

(400.—800. g. pēc Kr.)

Vidējais dzelzs laikmets, ko bieži apzīmē par tautu staigāšanas laikmetu, pirms dažu gadu desmitiem bija pie mums maz pazīstams. Aizvēsturnieki te rēķinājās ar lūzumu agrā dzelzs laikmeta kultūras attīstībā un šo tukšumu vai robu centās izskaidrot ar vidējā dzelzs laikmetā rakstūru. Kā zināms, ģermāņu ciltis 5. g. s. iekaroja un kolonizēja Romas valsts rietumu daļu, atbrīvojot savās agrākās mītnes, kuņas atkal ieņēma citas ciltis, tādējādi radot ievērojamu cilšu pārgrupēšanos — tautu staigāšanu. Ne visur šāda pārgrupēšanās notika miera ceļā, vietām nācās lietot arī varu — ieročus. Ar šādu cilšu pārgrupēšanos tad mēģināja arī izskaidrot iedomāto robu mūsu kultūras attīstībā vidējā dzelzs laikmetā un, nedaudzās toreiz pazīstamās šā laika kultūras atliekas piešķirt gotu kolonistiem mūsu zemē.⁵⁸⁾ Lai gan šāds uzskats dibinājās uz pārpratuma resp. materiālu trūkuma, tomēr tas gandrīz vai līdz pēdējam laikam nevar iziet no galvas dažiem zinātniekiem⁵⁹⁾. Pēdējos desmit gados mēs esam atklājuši ne tikai veselu rindu vidējā dzelzs laikmeta kapu lauku⁶¹⁾, bet izdarījuši tur arī plašus izrakumus un pētījumu dar-

⁵⁸⁾ Prof. H. Moora, „Ein Hügelgrab...“ 452. n. sek. lpp.; Dr. K. Engel, „Führer...“ 13. n. 83. lpp. ar III karti.

⁵⁹⁾ S. Müller, „Urgeschichte Europas“ 194. lpp.; A. Friedenthal, „Südostbaltikum“ Reallexikon XIII sēj. 28.—29. lpp.

⁶⁰⁾ A. Friedenthal, „Südostbaltikum“ Reallexikon XIII sēj. 28. u. sek. lpp.

⁶¹⁾ H. Riekstiņš, „Latvijas arhaioloģijas kartes“ 9.—11. lpp. ar karti.

bus⁶²⁾, un iegūtais materiāls sniedz pavisam citu ainu — mūsu agrā dzelzs laikmeta kultūrā nav nekāda lūzuma, ne roba, nav konstatējami arī nekādi sveši kolonisti — izņemot nelielas tautu kustības atbalsis, kuŗas izpaužas dažu rotas lietu formās un galvenais

2. karte.
 Vidējā dzelzs laikmeta pirmā posma kapu tipu izplatība Latvijā (ap 500. g.).
 līdzenie ģindeņu kapi: ||||| uzkalniņu ģindeņu kapi: ||||| akmens krāvumu kapi.

⁶²⁾ 1926. g. — Dobeles Ošos, Bālās un Šķērstainos, — Bikstu Audaros. 1927. g. — Slatos Slatē un Bokos, — Baižkalna Upmaļos. 1928. g. — Katlakalna Pļavniekkalnā, Bēnes Lieknās, Daigones Reinās. 1931. g. — Tērvetes Stūrīs, Ezeres Andziņos, Aizkraukles Lejasbitēnos. 1933. g. — Mērdzenes Dzērvju sādžā, Krapes Lejasoķenos u. c.

— vidējā dzelzs laikmetā I posma kareiviskumā. Pārējot pie vidējā dzelzs laikmeta kapu tipu un apbedīšanas parašu raksturošanas, nepieciešams šo laikmetu sadalīt 2 posmos: I (agrākā) 5. un 6. g. s. un II (vēlākā) 7. un 8. g. s.

Pirmā posmā atsevišķo cilšu robežas paliek tās pašas, kas agrā dzelzs laikmetā (sal. 1. un 2. karti), bet sakarā ar kultūras tālāku attīstību mainās apbedīšanas parašas un kapu tipi (sal. 2. karti). Uzkalniņu ģindeņu kapu kultūras ziemeļu un austrumu daļā turpina mirušo apbedīšanu uzkalniņos⁶³), kamēr šās kultūras dienvidu un rietumu daļās, ka arī visā līdzeno ģindeņu kapu kultūras apgabalā uzkalniņu vietu ieņem vienīgi līdzenie ģindeņu kapi, atskaitot dažas īslaicīgas pārējas laikmeta kapu formas posma sākumā⁶⁴).

Otrā posmā, resp. pirmā posma beigās, latviešu kultūra paliek stipri ekspansīva uz ziemeļiem un austrumiem (sal. 2. un 3. karti⁶⁵). Uzkalniņu kapi ir savu lomu izspēlējuši, un visos latviešu cilšu apgabalos sastopami vienīgi līdzenie ģindeņu kapi. Kurzemes rietumu piekrastē — Liepājas un Grobiņas apgabalā — šā posma sākumā parādās gotlandiešu līdzenie ugunskaņi un Vidus-Zviedrijas uguns kapi uzkalniņos⁶⁶).

Pirmais posms (5.—6. g. s.)

Pārējas formas un līdzenie ģindeņu kapi.

Dominējošais kapu tips vidējā dzelzs laikmeta pirmā posmā, agrā dzelzs laikmeta uzkalniņu ģindeņu kapu ar akmens riņķi kultūras dienvidus rietumu novadā un līdzeno ģindeņu kapu kultūras apgabalā (2. karte) ir līdzenie ģindeņu kapi. Pazuduši te ir agrā dzelzs laikmeta uzkalniņu kapi ar akmens

⁶³) Prof. H. Moora, „Die Eisenzeit...“ Tafeln zum I Teil. XLII Tabele.

⁶⁴) Dobeles Ošos; Katlakalna Pļavniekkalnā; Tērvetes Stūros; Krapes Lejasokēnos u. c.

⁶⁵) Prof. Fr. Balodis, „Senlatvieši“ 470. lpp.

⁶⁶) Prof. B. Nerman, Fynden från Grobin i Lettland“. Statens Historiska Museum, Katalog Nr. 4, Stockholm 1930.; Funde und Ausgrabungen in Grobin 1929.“ Congressus secundus... 204.—205. lpp.

riņķi, tikai ne svešas kultūras ietekmē, vai svešai ciltij ienākot⁶⁷⁾, bet gan dabiskā attīstības ceļā, kā to pierāda pēdējo gadu pētījumi un izrakumi. Zināmu ietekmi uzkalniņu izžušanā liekas būs atstājusi agrā dzelzs laikmeta kuršu kultūra, ar raksturīgo ierakto kapa bedri un lēzeno uzkalniņu, jo uzkalniņu kapi ar akmens riņķi vispirms pazūd uzkalniņu kapu kultūras dienvid-rietumu novados, tā tad kuršu kultūras apgabala kaimiņos, kamēr uzkalniņu kapu ziemeļaustrumu novadā tie turas visu vidējā dzelzs laikmeta pirmo posmu.

Uzkalniņu izžušana nenotiek pēkšņi, kā tas būtu gadījumā, ja mūsu zemē ienāktu kāda sveša cilts. Nav pēkšņa lūzuma ne apbedīšanas parašās, ne arī senlietu formās⁶⁸⁾. Apbedīšanas parašās vērosim uzkalniņu kapu dēģenerēšanos un sakarā ar to dažas pārējas formas un agrā dzelzs laikmetā uzkalniņu kapu ietekmē vidējā dzelzs laikmeta sākuma apbedīšanas parašās. Uzkalniņu kapu dēģenerēšanās pazīmes ļoti labi rāda cand. hist. E. Šnora izpētītais vidējā dzelzs laikmeta sākuma uzkalniņš Krapes pag. Lejasokēnos⁶⁹⁾. Te vēl atceroties senās parašās uzkalniņu veido no vienas puses pēc agrā dzelzs laikmeta parauga, bet no otras puses vairs neievēro stingri šīs parašas un no tām atkāpjas. Uzkalniņā gan ierīko akmens riņķi, bet uz puses mazāku par paša uzkalniņa apmēriem (riņķa caurmērs — 10 m., uzkalniņu — ap 20,0 m), kas agrā dzelzs laikmeta uzkalniņos nekad nav vērojams. Apbedījumi šajā uzkalniņā sastopami gan akmens riņķī, bet arī ārpus tā. Pēdējā parādība ir atkāpšanās no senām parašām, jo nevienā agrā dzelzs laikmeta uzkalniņā neviens apbedījums nav atrasts ārpus akmens riņķa, ja tas nav pēcapbedījums. Atkāpjoties no šās parašas lieks kļūst pats akmens riņķis. Ārpusē centrālajam riņķim, ap kādu bērna ģindenīti, sakrāts atsevišķs

⁶⁷⁾ Dr. F. Jākobsons, „Senlatviešu ienākšana Latvijā“. Senatne Nr. 1, 2 u. sek. lpp.

⁶⁸⁾ Cand. hist. R. Šnore, „Izrakumi Dobeles pag. Ošu senkapos 1926. g.“ Rīgas Latv. B-bas zin. kom. rakstu krāj. Nr. 19, 173. lpp.; „Dzelzs laikmeta rotu adatas“. Aizvēstures materiāli I. 1930. g. 57. u. sek. lpp.

⁶⁹⁾ Izrakumus 1933. g. izdarīja cand. hist. E. Šnore, kuŗai man arī jāpateicas par laipni sniegtām minētām ziņām.

akmens riņķis, pieslēdzoties gan centrālajām riņķim. Šāds paņēmieni norāda uz kapu individuālizāciju, kas ir arī galvenais moments līdzeno ģindenu kapu izveidošanā vidējā dzelzs laikmeta sākumā. Ja jau uzkalniņam neieturēja stingras kontūras, ko senāk

9. att. Ģindeni akmens riņķos.

noteica akmens riņķis, tad arī uzkalniņa augstumu vairs nevarēja izveidot samērīgu caurmēram, un iesākās tā izplūšana, noplacināšanās⁷⁰⁾, kas arī vērojams pie apskatāmā Lejasokēnu uzkalniņa.

⁷⁰⁾ Prof. Fr. Balodis, „Ethische Probleme...“ 22. lpp.

Līdzīgu ainu rāda Dr. V. Gintera izrakumi 1931. un 1932. g. Tērvetes Stūros. Te konstatēs kāds agrā dzelzs laikmeta otrās puses ierakts apbedījums tikai ar vienu akmeni pie galvas, bet tam blakus kāds vidējā dzelzs laikmeta ierakts apbedījums akmens

10. att. Gindentis akmens riņķī.

riņķī (9. att.) pār kuŗu uzbērts tikko jaušams uzkalniņš⁷¹⁾. Tā tad individuāli ierakti kapi, kuŗiem

⁷¹⁾ Ar rakumu materiāliem mani laipni iepazīstināja Dr. V. Gintera kungs. Prof. Fr. Balodis, „Ethische Probleme...“ 20. u. 21. lpp.

gan vēl sākumā ievēro senās tradīcijas — akmens riņķi un uzkalniņu, bet, kā ieraktam kapam nevajadzīgas, ātri atmet. Arī pārējos vidējā dzelzs laikmeta kapu laukos vērojamas līdzīgas parādības. Do-

11. att. Akmens riņķis ap vairākiem ieraktiem ģindeņiem.

beles Ošu senkapos 5 gadījumos tika konstatēti blakus ģindeņiem sakrāuti akmeņi⁷²⁾). Vienā no šiem gadījumiem bērna ģindenis iežogots ar akmens riņķi (10. att.), bet otrā — ar kopīgu riņķi iežogoti 4 ģin-

⁷²⁾ R. Šnore, „Izrakumi Ošu senkapos“. 172. lpp.

deņi⁷³⁾, kas guldīti paralēli viens otram un vienādos virzienos (11. att.). Pārējos gadījumos blakus ģindeņiem konstatēti atsevišķi akmeņi vai arī to sakrāvumi. 5 gadījumos sakrauti akmeņi blakus ģindeņiem konstatēti arī Dobeles Bāļu kapu laukā. Vienīgi izrakumi Pļavnieka kalnā 1928. g. nav devuši ģindeņus ar akmeņu sakrāvumiem, bet Dr. F. Jākobsons te konstatē⁷⁴⁾ senākos apbedījumus bez kapa bedres vai arī ļoti seklā kapa bedrē apbērtus ar nelielu uzkalniņu. Līdzīgus norādījumus dod arī pārējie izpētītie vidējā dzelzs laikmeta pirmā posma kapu lauki.

Apskatot minētos piemērus un salīdzinot tos ar agrā dzelzs laikmeta apbedīšanas parašām, konstatējama nepārtrauktā agrā dzelzs laikmeta apbedīšanas parašu tālāka attīstība resp. pārveidošanās. Vidējā dzelzs laikmeta sākumā dašos gadījumos tiek vēl uzbērts uzkalniņš pat ar akmens riņķi (Lejasokēni, Stūri), vai apbedījumos lietāts akmens riņķis un sakrauti akmeņi (Stūros, Ošos, Bālās), tiek arī atsevišķiem ģindeņiem uzbērti nelieli uzkalniņi (Pļavniekkalnā). Agrā dzelzs laikmeta kolektīvais uzkalniņa kaps bija nepraktisks. Individuālā apbedīšana kā arī kuršu ģindeņu kapu ietekme bija tie apstākļi, kas pamudināja uzkalniņa pārveidošanu. Kultūras nepārtrauktu attīstību apliecina jau minētās agrā dzelzs laikmeta apbedīšanas reminiscences vidējā dzelzs laikmeta apbedījumos, kā arī šā laikmeta sākumā lietotas agrā dzelzs laikmeta beigu rotas lietu formas un dažu šo formu nepārtraukta tālā attīstība⁷⁵⁾.

Vidējam dzelzs laikmetam ir raksturīga zemē ierakta ovāla vai četrstūrīgu kapu bedre (12. att.) 2,0—2,50 gaŗa (parastāki ap 2,0 m), 1,0—1,50 m plata (parastākā 0,5—1,0 m) un līdz 1,0 m dziļa (parastākais dziļums 0,50—0,75). Dziļumam jāpiezīmē, ka tas ir visdažādākais atkarībā no tā, vai kapu lauks ir līdzens, tas atrodas piegāzē un vai tas apstrādāts, vai nē. Šādā bedrē guldīja uz muguras mirušo ar

⁷³⁾ Ibidem.

⁷⁴⁾ Dr. F. Jākobsons, „Arĥaioloģiskie izrakumi Pļavniekkalnā“ Brīvās Zemes illūstr. pielikums 1928. g. Nr. 33.

⁷⁵⁾ R. Šnore, „Izrakumi Ošu senkapos“, 173. lpp.; „Dzelzs laikmeta latviešu rotu adatas“ 57. u. sek. lpp.

paralleli vienu otrai novietotām kājām. Rokas nolika pār krūtīm visos iespējamajos stāvokļos, retos gadījumos tās novietoja gar sāniem. Mirušam, tāpat kā agrā dzelzs laikmetā, deva kapā līdzī dzīvē lietotos priekšmetus un rotas lietas (13a. att.). Mirušie pa lielākai daļai guldīti kapā bez šķirstiem, iespējams,

12. att.
Kapu bedres ar ģindeņiem tajās.

ka vienā vai otrā gadījumā tie apbēdīti koka šķirstos⁷⁰⁾. Ģindeņu orientācija ir tikpat raiba, kā agrā dzelzs laikmetā. Piem. Ošu senkapos no 37 ģindeņiem (ar nosakāmu virzienu) 7 orientēti NW—SO, 6—SW—NO, 6—N—S, 5—S—N, bet pārējie 13 ģin-

⁷⁰⁾ Pļavniekkalnā šķirsts konstatēts 3 gadījumos — A. Buchholcs vienu — Sb. Rig. 1901. g. 45. lpp.; F. Jākobsons divos gadījumos — 15. un 31. kapā — abi pēdējie iespējams vēsturisko laiku pēcapbedījumi.

deņideņi visdažādākos iespējamos virzienos⁷⁷). Bāļu senkapos no 41 ģindeņa 13—NW—SO, 11—SW—NO, 7—NO—SW, 6—NNO—SSW, bet pārējie 4 ģindeņi vēl citos iespējamos virzienos⁷⁸). Pļavniekkalnā

13. att. Ģindeņis kapā ar līdzdotām rotas lietām un ieročiem.

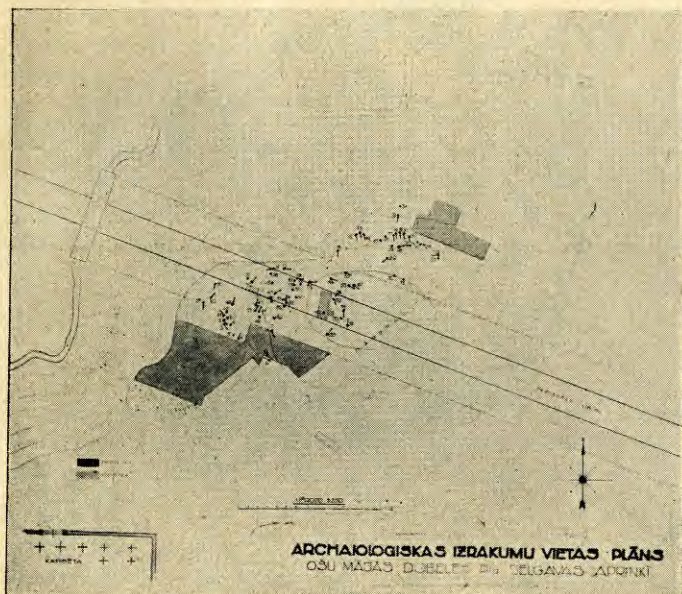

1928. g. izrakumos no 23 ģindeņiem 4—SW—NO, 4—NO—SW, 4—SSW—NNO, 4—NNW—OOS, bet

⁷⁷) R. Šnore, „Izrakumi Ošu senkapos“ 172. lpp.

⁷⁸) H. Riekstiņš, Bāļu izrakumu pārskats Pieminekļu valdes archīvā.

pārējie 7 ģindeņi vēl citos virzienos⁷⁹). Dominējošais virziens visos kapu laukos ir NW—OS un SW—NO, bet vēl nav noteikta virziena sieviešu un vīriešu ģindeņiem. Kapu laukos ir vērojamas atsevišķas ģindeņu grupas, kuras ģindeņi nolikti rindās un orientēti vienādos virzienos (14. att.)⁸⁰). Šīs grupas attiecināmas uz atsevišķām dzimtām⁸¹), un te atkal

14. att.

Ģindeņu orientācija (virzieni) vidējā dzelzs laikmetā kapu laukā.

prātā paturēta agrā dzelzs laikmeta paraša, aprakt dzimtu vienkopus. Mirušo apbedot ir sarīkoti uguns rīti gan šaurākos (Stūri, Oši, Bālas), gan plašākos (Pļavniekkalns, Lejasokēni) apmēros, jo kapu bedru aizpildījumos un pat vēl zem ģindeņu

⁷⁹) F. Jākobsona, Pļavniekkalna izrakumu materiāli Pieminekļu valdes archīvā.

⁸⁰) A. Buchholcs, Sb. Rig. 1901., 43. lpp.; R. Šnore, „Izrakumi Ošu senkapos“ 173. lpp.

⁸¹) A. Buchholcs, Ibidem.

galvām speciāli izraktās apaļās bedrēs (Pļavniekkalnā) ir vērojamas ugunsķuru atliekas — ogles un pelni ar sasistu podu laukām to starpā⁸²⁾. Ugunsrītu nozīme ir tā pati, kas agrā dzelzs laikmetā — sadedzināt mirušā mantas, kuŗas

15. att.
Ugunsķurs ar blakus iespraustiem šķēpu galiem.
Plāns ar griezumu.

nebija ērti ievietojamas kapā⁸³⁾. Šā posma kapos⁸⁴⁾ pirmo reizi konstatēta vēl dzelzs laikmetā tik izplatītā paraša, dot mirušam kapā līdzī paparu pušķi, jo šis stāds tautā vēl tagad tiek uzskatīts par brīnumainu un ar to saistīti dažādi ticējumi. Kā Bāļu,

⁸²⁾ Dr. F. Jākobsons, „Archaioloģiski izrakumi Pļavniekkalnā“.

⁸³⁾ Dr. F. Jākobsons, *ibidem*.

⁸⁴⁾ Dobeles Ošu 35. kapā.

tā Pļavniekkalna kapu lauku malās ir atklāti vairāki ugunkuri (15. att.⁸⁵), kuŗu apkārtņē atrodama bieza ogļu un pelnu kārtā, tāpat sasīstu trauku lauzkas, kalcinētu kaulu fragmenti un Bālās pat kāda lielāka dzīvnieka zobi. Šādi ugunkuri pie zemgaliem un kuršiem bija konstatējami jau agrā dzelzs laikmetā, kur mēs tos piešķīram bēŗu mielastam. Arī vidējā dzelzs laikmetā tiem visumā būs tā pati nozīmē⁸⁶). Bēŗu mielasts, ir ļoti konservātīvs para-dums, un pat mūsu dienās tas vēl nav izgājis no lietāšanas.

Bēŗu mielasta izskaidrojumam labi nepakļaujas Bāļu ugunkurs ar blakus tam 4 zemē iedurtiem šķēpu galiem (15. att.) un Pļavniekkalna ugunkuri ar tanīs atrastiem ūvāliem šķiltavu akmeņiem. Šie gadījumi, tāpat kā agrā dzelzs laikmeta ugunkurs ar senlietām Īles Gailīšos, būs attiecināmi kenota-fam vai analogijas burvībai, par kuŗu jau plašāki ru-nāts apskatot līdzīgas parādības agrā dzelzs laikmetā.

Uzkalniņu ģindeņu kapi.

Ziemeļu austrumu Vidzemē — letgaļu zemēs (2. karte) šai posmā mirušos ierok vai nu jau pastāvošos agrā dzelzs laikmeta uzkalniņos, vai arī uzber vēl jaunus uzkalniņus, bez akmens riņķa un apmēros mazākus (no 4,0—7,0 m caurmērā)⁸⁷). Šī laikmeta uzkalniņi, ja atskaita akmens riņķi, tāpat akmeņus pie atsevišķiem ģindeņiem, citādi savā uzbūvē neatšķīras no agrā dzelzs laikmeta uzkalniņiem⁸⁸). Pārējās apbedīšanas parašas, ieskaitot arī ugunsrītus, ir tādas pašas kā agrā dzelzs laikmetā. Minētais paņēmiens arī izskaidro līdzeno ģindeņu kapu trūkumu vidējā dzelzs laikmeta pirmā posmā letgaļu zemēs. Šis pats apstāklis arī norāda uz jau agrāk pieminēto kuršu līdzeno ģindeņu kapu ietekmi, vidējā dzelzs laikmeta līdzeno kapu radišanā zemgaļu kultūras ap-gabalā. Jaunais kapu veids tikai posma otrā pusē pāriet pie letgaļiem.

⁸⁵) Dobeles Bālās — 2 ugunkuri (pārskatā Nr. 48, 50), Pļavniekkalnā — 5 ugunkuri.

⁸⁶) Dr. F. Jākobsons, *ibidem*.

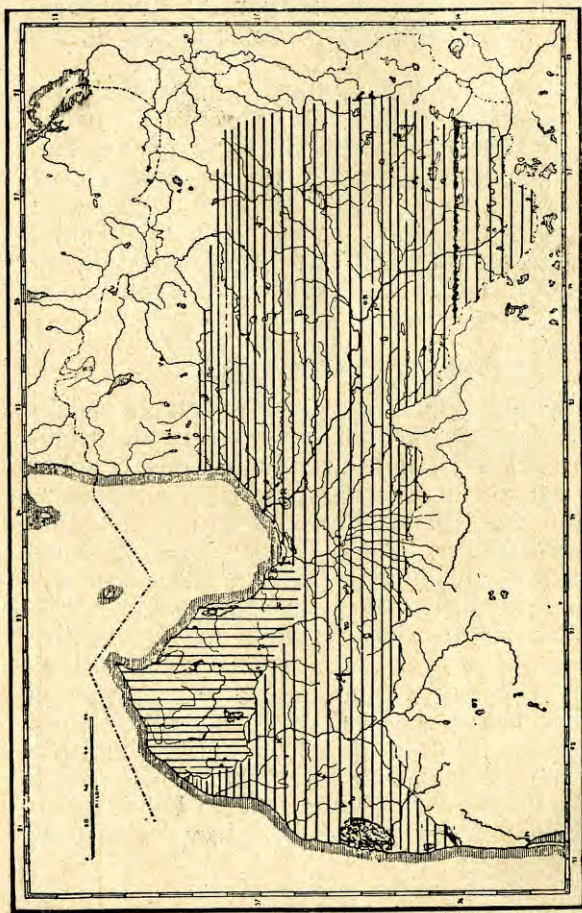
⁸⁷) Prof. Fr. Balodišs, „Latviešu aizvēsture“, 89. lpp.

⁸⁸) Cand. hist. E. Snore, „Izrakumi...“ 23. lpp.

Otrais posms (7.—8. g. s.).

Līdzenie ģindeņu kapi.

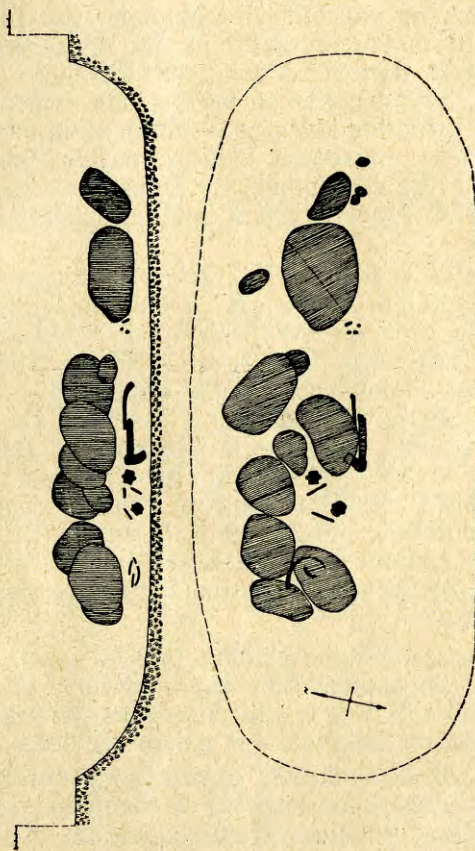
Vidējā dzelzs laikmeta otrā posmā notiek strauja baltu cilšu kultūras ekspansija pa visu perifēriju (sal. 3. karti), ieņemot gandrīz tās pašas robežas (sevišķi tas sakāms par letgaliem), kurās latviešu ciltis sastopamas vēlā dzelzs laikmeta beigās. Visām baltu

3. kartē.
Vidējā dzelzs laikmeta otrā posma kapu tipu izplatība Latvijā.
||| līdzenie ģindeņu kapi; ||| akmens krāvumu kapi; skandināviešu kolonijas
ugunskapi pie Grobiņas.

ciltīm tagad ir viens apbedīšanas veids, viens kapu tips — līdzenie ģindeņu kapi, kuri ir tiešs šī laikmeta pirmā posmā līdzeno ģindeņu kapu turpinājums. Ap-

bēdišanas rīti visumā tie paši, kas pirmajā posmā, atskaitot dažas lokālās īpatnības. Pie šīm lokālām īpatnībām īsumā gribu uzkavēties, jo pārējās apbedīšanas parašas ir pirmā posma apbedīšanas parašu

16. att.
Akmeņu sakrāvums vidējā dzelzs laikmeta otrā posma kapā.
Plāns ar griezumū.

atkārtojums, kāpēc nebūtu iemesla pie tām lieku reizi atgriezties.

Letgaļu zemēs diezgan plašā apgalā⁸⁹⁾ virs

⁸⁹⁾ Baižkalna Upmaļos, Ķeipenes Salinās, Kokneses Auļu ciemā, Līvānu Veiguros, Nautrēnu Laizānos, Skrīveru dzelzceļa ūdens pumpētavas teritorijā, Aizkraukles Lejas-Bitēnos — materiāli par šiem rakumiem, atskaitot Ķeipenes Salinūs un Kokneses Auļu ciemu, glabājas Pieminēkļu valdes archīvā.

ģindeņiem, ka arī pašā bedres aizbērumā vērojami akmens sakrāvumi (16.att.). Mirušos gulda ovālās vai četrstūrainās kapu bedrēs, saliek tam virsū akmeņus un apber ar pelniem un oglēm maisītu zemi. Kādreiz akmeņu starpās atrod arī podu lauzkas. Pats sakrāvums var būt virs ģindeņa, var būt lielāks, mazāks, bet ir arī gadījumi, kur ģindenim pielikti tikai dažī akmeņi. Pārejot uz līdzeniem ģindeņu kapiem, letgaļi liekas šo parašu būs aizņēmušies no akmens krāvumu kultūras — somiem un patur to, samērā plašos apgabalos, vidējā dzelzs laikmeta otrā posmā. Uz dienvidiem no Daugavas, Zemgalē un Kursā šādi akmeņu sakrāvumi virs kapiem nav konstatēti.

Ģindeņu orientācija šai posmā ir tikpat nenoteikta, kā laikmeta sākumā (17. att.). Baižkalna Upmaļos — NO—SW un SW—NO⁹⁰)—10, NOO—SWW un SWW—NOO—18, W—O un O—W—8, NW—SO un SO—NW—3 un SOO—NWW vai otrādi — 1 ģindenis⁹¹). Dobeles Šķērstainos — S—N un N—S—6, SW—NO un NO—SW — 15 ģindeņu⁹²). Bauskas Dreņģeros — NW—SO—7, un SO—NW—4 ģindeņi⁹³). Minētais rāda, ka Vidzemē ģindeņu orientācija vēl ļoti nenoteikta, bet Zemgalē tā jau sāk it kā nostabilizēties zināmos virzienos, lai gan arī tūlīt jāpiemin, ka mums par šī posma kapiem Zemgalē ir ļoti maz datu.

Par Kursas šā laika ģindeņu kapiem mums ir ļoti maz ziņu. Ap posma vidu, skandinavišu ietekmē, kaut gan vēl reti, Kursā sāk parādīties ugunskapi⁹⁴), kuri vēlā dzelzs laikmetā tur ieņem noteicēju vietu.

Vidējā dzelzs laikmeta apbedīšanas parašās un kapu tipos vispārējais iespaids ir viengabalains, tomēr atsevišķos novados vērojamas lokālas īpatnības.

⁹⁰) Abi pretējie virzieni doti kopā tāpēc, ka nav iespējams droši konstatēt ģindeņa galvu, jo kauli šais kapu laukos galīgi satrūdējuši.

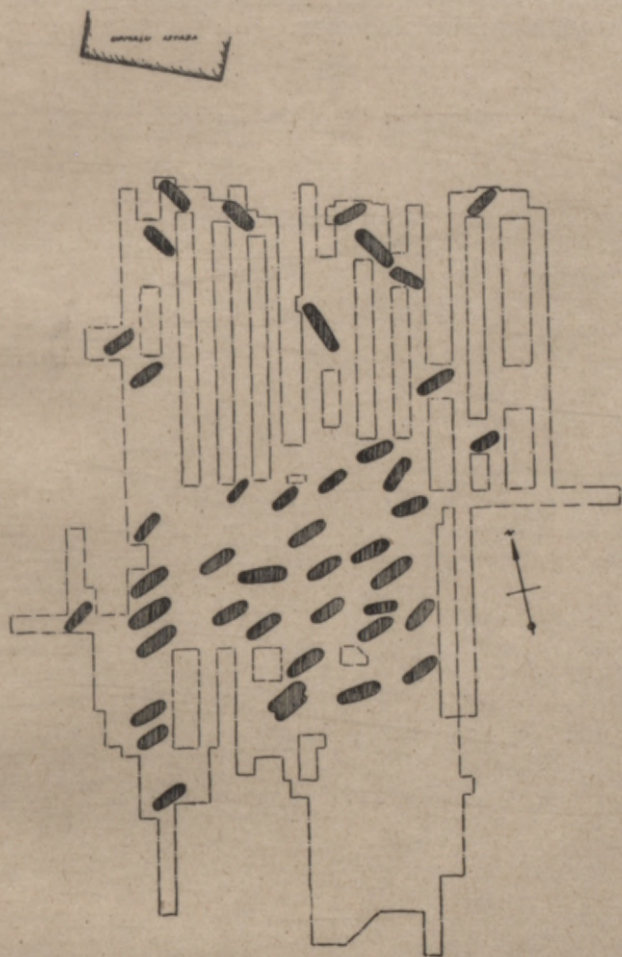
⁹¹) Dr. F. Jākobsona Upmaļu izrakumu pārskats Pieminekļu valdes archīvā.

⁹²) Šķērstainu izrakumu pārskats Pieminekļu valdes archīvā.

⁹³) Prot. E. Wahle, „Die Ausgrabungen...“ 22. tab.

⁹⁴) Prof. Fr. Balodis, „Ethnische Probleme...“ 24. lpp.

Šīs īpatnības, kaut arī pašas par sevi ne pārāk nozīmīgas, tomēr, kopā ņemtas ar pārējiem kultūras pieminekļiem, rāda itin interesantu ainu — atsevišķu cilšu nogrupēšanos līdzīgi agram dzelzs laikmetam.

17. att.
Gindeņu orientācija vidējā dzelzs laikmeta otrā posmā kapu laukā.

Ja agrā dzelzs laikmetā vēl grūtāk bija nodalīt zemgaļu un letgaļu ciltis, tad vidējā dzelzs laikmeta pirmā posmā visas trīs ciltis ir pilnīgi skaidri savā starpā nošķiramas. Atsevišķu novadu periferijās,

kurās saskaras kaimiņu kultūras, notiek abpusēja
iespaidošanās, (kurši — skandinaviņu uguns apbe-
dīšanai, letgaļi — somu parašai sakraut virs kapiem
akmeņus), bet ņemot palīgā senās kultūras piemi-
nekļus, ir iespējams skaidri noteikt senās cilšu robe-
žas un viņu etnisko piederību.

III.

Vēlais dzelzs laikmets.

(800.—1250. g. pēc Kr.).

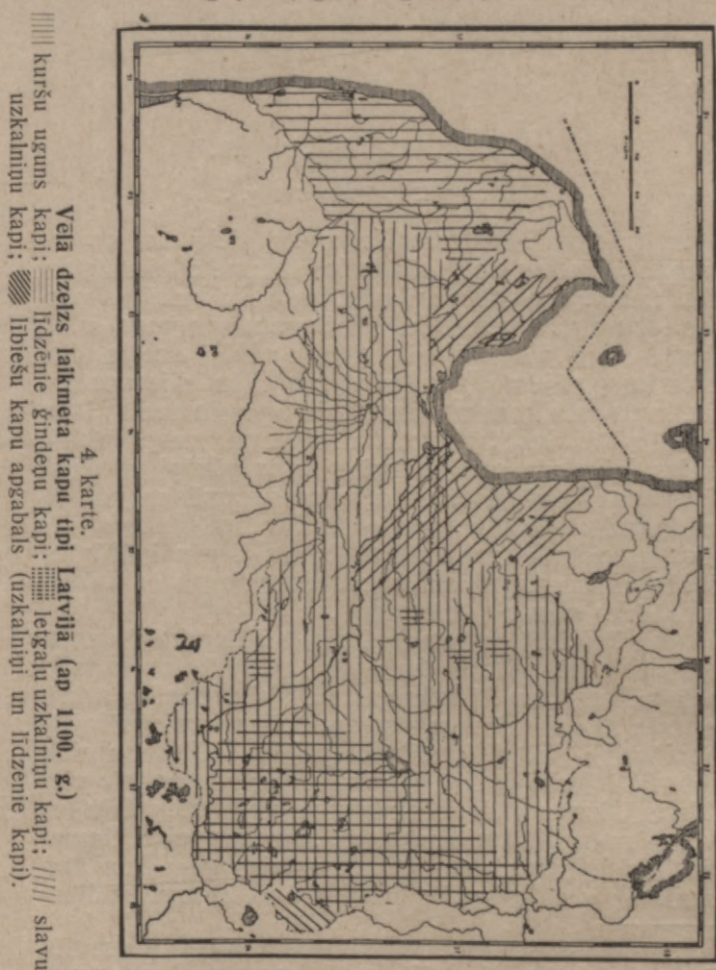
Ja par vidējā dzelzs laikmeta tiešu un nepārtrauktu attīstību no agrā dzelzs laikmeta bija ilgāku laiku šaubas un kādu laiku trūka tiešu kultūras pārējās formu, tad vēlo dzelzs laikmetu sen jau visi zinātnieki uzskata par tiešu, tālāku vidējā dzelzs laikmeta turpinājumu⁹⁵). Atsevišķu cilšu diferencēšanās, kuŗu mēs konstatējam sākot ar agro dzelzs laikmetu, vēlā dzelzs laikmeta sākumā, resp. vidējā dzelzs laikmeta otrā posmā jau ir pilnīgi notikusi. Vēlā dzelzs laikmetā mēs vairs nerunāsim par līdzeno vai uzkalniņu kapu kultūrām, bet gan par triju latviešu cilšu letgaļu, zemgaļu un kuršu kultūrām, kā šās ciltis apzīmē chronikas, senraksti u. c. vēsturisko laiku sākuma dokumenti.

Visu šo cilšu ekspansija, kuŗa sākās vidējā dzelzs laikmeta otrā posmā, turpinās arī vēlā dzelzs laikmeta sākumā, un šā laikmeta etniskās robežas sakrīt gandrīz ar Latvijas valsts tagadējām teritoriālajām robežām⁹⁶) (sal. 4. karti). Letgaļi un sēļi (abu cilšu materiālā kultūrā nav atšķirību), ieņem gandrīz visu Vidzemi, izņemot nelielu rietumu piekrastes daļu (uz rietumiem no Burtnieku ezera, Jumaras lejas, Gaujas leju līdz Inčukalnam, Daugavas lejas galu līdz Aizkrauklei), visu Latgali līdz Zilupei un Zemgales dien-

⁹⁵) Prof. Fr. Balodis, „Vēlais dzelzs laikmets Latvijā: Latvijas arhaioloģija, Rīgā 1926. g. 89. lpp; prof. R. Hausmann, „Einleitung zur abtheilung Archäologie“ RK. 1896. g.; prof. M. Ebert, „Die baltischen Provinzen“ 1913. g.; nu pat A. Friedenthal, „Südostbaltikum“ Reallex. XIII sēj.

⁹⁶) Prof. Fr. Balodis, „Vēlais dzelzs laikmets...“ 70.—89. lpp.; „Latviešu-krievu senā robeža“ Burtnieks 1927. g. Nr. 1. 33.—44. lpp.; «L'ancienne frontière slavo-latvienne» Varsovie 1928. g.

vidaustrumu stūri. Zemgaļi — Lielupes un tās pieteku apgabalu, bet kurši — rietumu Kursu (sal. 4. karti). Uz ziemeļrietumiem no kuršiem un uz rietumiem no letgaļiem, gar Rīgas jūras līča krastu dzī-

voja Iibieši. Austrumu Latgalē — Pasienes-Landskaronas rajonā, ņemot vērā tagadējo Latvijas teritoriju, mājāja slavi (4. karte). Latvijas robežās, izņemot jau minētos Iibiešus Rīgas jūras līča piekrastēs, un austrumu Latgalē nelielā rajonā slavus, citu sve-

šu cilšu vēlā dzelzs laikmetā vairs nav, jo skandīnaviešu koloniju Liepājas un Grobiņas apvidū jau vidējā dzelzs laikmeta beigās ir iznīcinājusi kuršu ekspansija⁹⁷). Arī vēlo dzelzs laikmetu, labākas pārskatāmības dēļ, līdzīgi iepriekšējiem laikmetiem, iedala divos posmos: I posms — 9.—10. g. s. un II posms — 11.—13. g. s. vidum (1250. g.). Apbedīšanas parašas un kapu tipus apskatīšu pēc atsevišķām etniskām vienībām (ciltīm), chronoloģiskā secībā.

Letgaļu un sēļu kultūras apgabals.

Vēlā dzelzs laikmeta pirmā posma kapu tips letgaļu un sēļu cilšu apgabalos ir līdzinie ģindeņu kapi, kuŗu sākumi meklējami vidējā dzelzs laikmetā. Kapu bedres tagad rok četrstūrainas, ovālas sastopamas pavisam reti. Tās 0,50—1,1 m dziļas, kuŗās uz muguras gulda nomirušo. Kājas novieto paralēli vienu otrai, rokas sakrusto pār krūtīm dažādos stāvokļos. Ludzas Odu kalnā konstatēti pāri par 20 dažādi roku sakrustojumi⁹⁸). Šķirsti tiek lietāti vairāk kā vidējā dzelzs laikmetā, taču mīļāk kapa bedri izklāj bērza tāsīm un koku (priežu) mizām vai arī plēstiem dēļiem, kuŗus reizēm pat ornāmentē. Ludzas Odu kalnā konstatēts pat īpašs koka galvas apklājs⁹⁹). Kapā zem mirušā tagad mīl samērā bieži nolikt paparžu pušķus. Kapa bedres aizbērumā vienmēr atrodamas sīkas oglītes un pelnu plankumi, kuŗu nozīme tā pati agrākā — sadedzinātas kapā neievietojamas lietas. Vai uz kapa sabēra kopiņu, vai to nolīdzināja līdzenu, tagad nav vairs iespējams konstatēt. Dažos gadījumos virs kapiem sakrauti akmeņi (Vīgantes mežā, Ludzas Odu kalnā)¹⁰⁰). Ģindeņu virzieni kapos sāk palikt konstanti vīriešiem un sievietēm. Ludzas Odu kalnā O—W virzienā — 99 ģindeņi, NO—SW — 19, SO—NW — 12, OOS—WWS

⁹⁷) Prof. B. Nerman, „Funde und Ausgrabungen in Grobin 1929“. Congressus secundus... 205. lpp.

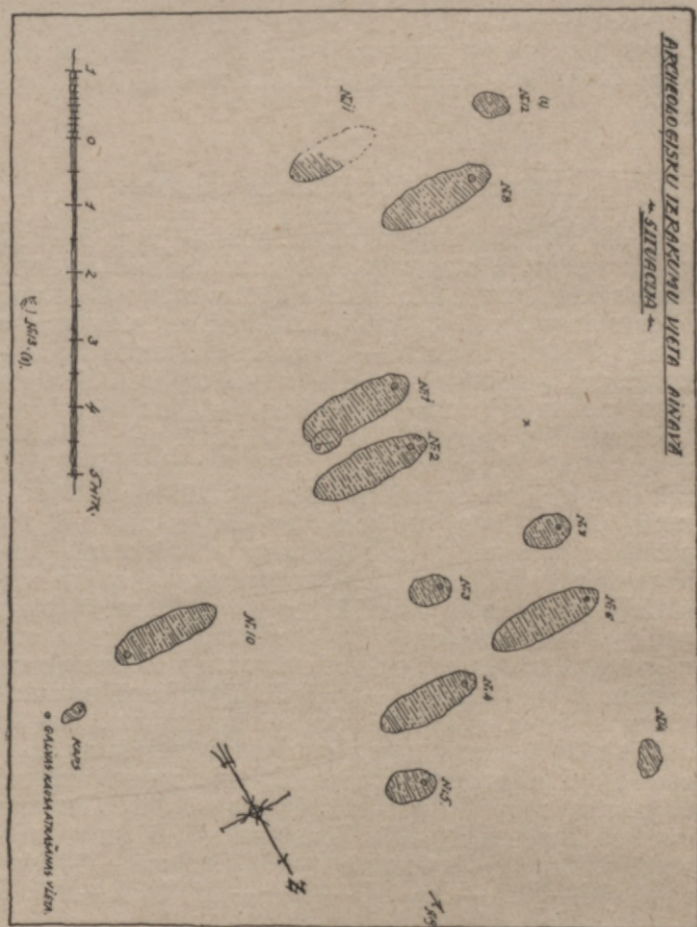
⁹⁸) А. Спицынъ, «Люцинскій могильникъ». Матеріалы по археологии Россіи № 14, 7. lpp.

⁹⁹) Ibidem 7. lpp.

¹⁰⁰) Prof. Fr. Balodis, „Vēlais dzelzs laikmets...“ 87. lpp.

— 1, W—O — 64, WS—NO — 11, NW—SO — 5,
 WWS—OON — 1¹⁰¹⁾. Kapīņu pag. Kristapēnos —
 O—W — 6, OS—NW — 8, ON—SW — 3, ONN—
 SWW — 1, W—O — 2, WN—OS — 4, WW—OON
 — 1, WS—ON — 1, WNN—OOS — 1¹⁰²⁾. Cesvainēs

18. att. Vēlā dzelzs laikmeta karu novietne karu laukā.

pag. Kalna-Paukšos — O—W — 4, OON—WWS —
 2, NNO—SWW — 1, W—O — 2, WWN—OOS —

¹⁰¹⁾ A. Спицынъ, «Люцинскій могильникъ» 8. Ipp.

¹⁰²⁾ Dr. F. Jākobsona izrakumu materiāli P. V. archīvā.

4¹⁰³). Kārļu pag. Ainavās — W—O — 8 un O—W — 2 ģind.¹⁰⁴). Izdarot novērojumus izrādās, ka vīriešu ģindeņi orientēti O—W un tā palīgvirzienos, cenšoties galvu likt pret O. Sieviešu ģindeņi orientēti pilnīgi pretēji W—O un tā palīgvirzienos. Ģindeņu apbedīšanā nav noteiktas kārtības, neredzam ne rindu, ne cita kāda noteikta grupējuma (13. att.). Kapi atrodas vai nu samērā tālu viens no otra, vai arī pārāk tuvu, gadījumos pat viens otru izpostot (Kristapēni). Akmeņu klāsti virs kapiem parādās retumis, turpretim akmeņi kapos nav konstatēti.

Vēlā dzelzs laikmeta otrā posma sākumā, sevišķi ap 100. g. letgaļu sakari ar slaviem, resp. skandināviešiem (vařagiem) paliek dzīvāki, un rezultātā no tiem patapināts uzkalniņš¹⁰⁵). Slavi, skandināviešu ietekmēti, savus mirušos sadedzināja un pār sārta atliekām sabēra uzkalniņu — pie kam zem viena uzkalniņa nereti bija vairāki apbedījumi, tāpēc arī slavu uzkalniņi ir reti kad puslodes veidā, bet gan ovāli vai iegareni. Uzkalniņi parādās vispirms letgaļu novada (tad. Latgales) austrumos un tur 11. un 12. g. s. iekaro sev dominējošu stāvokli. Letgaļi no slaviem patapina tikai uzkalniņa ārējo formu, kamēr apbedīšanas parašas paliek tās pašas. Letgaļu uzkalniņi ir vienmēr puslodes veidā 0,35—1,25 m augsti un 450—7,0 m caurmērā¹⁰⁶). Uzkalniņa virsotnē ir parasti piltuvveidīgs iedobums, zem kuŗa bieži atrodama ļoti trekna humus kārta, bet vēlāk arī ogles, sīki kauliņi un pat trauku lauzkas. Te, pēc jaunākām parašām, kas uzglabājušās vēl vēsturiskos laikos, spriežot, ir notikusi veļu barošana dievainēs, kāda vēl bija pazīstama daudzās vietās pagājušā gadusimtenī. Uzkalniņa pamatu iežogo neliels grāvītis, dažos gadījumos ar vienu vai vairākiem pārtraukumiem. Grāvītis radies izņemot uzkalniņa uzbēršanai vajadzīgās smiltis. Uzkalniņu patiesībā var uzlūkot par lielu kapa kopiņu, jo zem tā vienmēr atrodama 0,25—0,50 m dziļa kapa bedre (19. att.), kuŗā apgla-

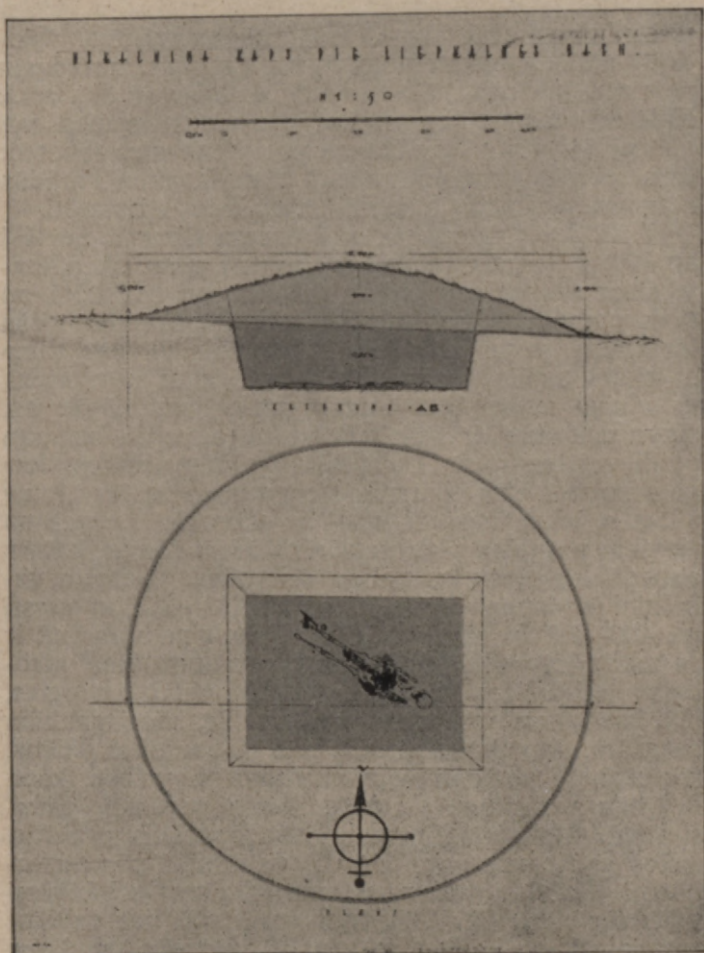
¹⁰³) Izrakumu protokoli valsts vidusskolas mūzejā Cesvainē.

¹⁰⁴) Fr. Ozoliņa izrakumu materiāli P. V. archīvā.

¹⁰⁵) Prof. Fr. Balodis, „Vēlais dzelzs laikmets...“ 88. lpp.

¹⁰⁶) Prof. Fr. Balodis, „Vēlais dzelzs laikmets...“ 87. lpp.; „Ludzas-Rāznas apvidus senvietas“ I. M. M. Nr. 11, 1925. g. 483. lpp.

bāts mirušais, ievērojot visas tās pašas trādicijas un rītus, ka arī ģindeņu virzienu, kādi tika izdarīti līdzēnos ģindeņu kapos. Klāt nāk vienīgi plašāki

19. att.

Apbēdījums vēlā dzelzs laikmeta uzkalniņā.
Plāns un griezum.

uguns rīti, kas izdarīti kā virs aizbērtā kapa, tā arī visā uzkalniņa laukumā, ko pierāda pelnu un ogļu

plankumi¹⁰⁷). Retos gadījumos uzkalniņš pārklāts ar akmens klāstu (Vīgantes muižas uzkalniņu kapu laukā un vienā gadījumā Ciblas uzkalniņu laukā). Atsevišķi uzkalniņi nav konstatēti — tie ir tikai grupās — vairāki desmiti vai pat simti. Lielākais Latvijā ir Ciblas uzkalniņu kapu lauks ar 822 uzkalniņiem. Galvenais uzkalniņu centrs, kā jau minēju, ir Latgales austrumu daļa, kur tie vēlā dzelzs laikmeta otrā posmā ir tikpat izplatīti, kā līdzenie ģindeņu kapi pirmā. Atsevišķi uzkalniņu kapu lauki ir sastopami arī Vidzemē un Sēlijā (sal. 4. karti), bet tie savā uz-būvē neatšķiras no Latgales uzkalniņu kapiem.

Letgaļu zemēs, vēlā dzelzs laikmeta otrā posmā (11.—12. g. s.), vispirms uz austrumiem no Lubānas ezera, kaut arī samērā reti, parādās jauns apbedīšanas veids. Šis jaunais kapu veids ir atsevišķie ugunskaņi plašos ģindeņu kapu laukos.

Ugunskaņus pirmo reizi ir atzīmējis Romanovs savos Ludzas Odu kalna izrakumos.¹⁰⁸) Ilgu laiku jauni atradumi nebija nākuši klāt, kas šos Romanova novērojumus apstiprinātu vai papildinātu. Romanova izrakumi ir nesistēmātiski, pavirši, bez plāniem un sīkiem protokoliem, kas tiem piedod apšaubāmu ticamību, tāpēc arī Romanova atzītos ugunskaņus varēja uzlūkot par pārpratumu, jo kapu laukos nereti ir sastopamas ugunskaņu (pavardu) vietas, kuņas pavirši novērojot, var uzlūkot par ugunskaņiem.

Beidzamo gadu izrakumi vairākos kapu laukos¹⁰⁹) ir devuši 8 drošus ugunskaņus, kas mūs spiež ievērot arī Romanova atzīmes par Ludzas Odu kalna ugunskaņiem.

Pie sīkākas kapu inventāra analīzes te neuzkavēšos,¹¹⁰) bet no kapos atrastām senlietām redzams,

¹⁰⁷) Prof. Fr. Balodis, „Vēlais dzelzs laikmets...“ 87. lpp.; „Ludzas-Rāznas apvidus senvietas“ 483. lpp.

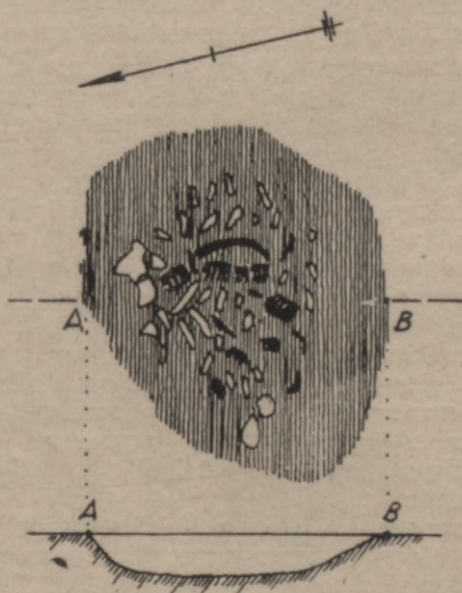
¹⁰⁸) А. Спицынъ, „Люцинскій могильникъ.“

¹⁰⁹) 4 ugunskaņus 1928. g. izpētījis Dr. F. Jākobsons Kapu pag., Krištapēnos; 2 ugunskaņus 1931. g. H. Riekstiņš izpētījis Jāsmuižas Maskeviciškos un vienu Baltinavas pag. Punculevā; 1 ugunskaņu 1927. g. Ed. Šturms izpētījis Lubānas pag. Ličagalā. Minēto rakumu pārskati glabājas P. V. arhīvā, bet senlietas V. V. 14.

¹¹⁰) Sīkāk skat. H. Riekstiņš, «Letgaļu vēlā dzelzs laikmeta ugunskaņi». Universitātes Nr. 3 1935. g. 53.—55. lpp.

ka ugunskaņi pieder vēlā dzelzs laikmeta otrai pu-
sei (11.—12. g. s.). Gribu vēl piezīmēt, ka visu kaņņu
bedrņu aizpildījumos, nelielā vairumā, sastopamas
loti sīkas oglītes, bet pati aizpildījuma zeme nav se-
višķi melna. Pie šā apstākļa atgriezīsimies vēlāk.

Konstatētie ugunskaņi ir divējādi — tie rakstu-
rojas ar apaļu (ovālu) vai četrstūrīgu kaņņu bedri.
Kaņņi ar apaļu (ovālu) kaņņu bedri (20. att.) konstatēti
divās vietās.¹¹¹⁾ Atraktās kaņņu bedres gan vairs ne-

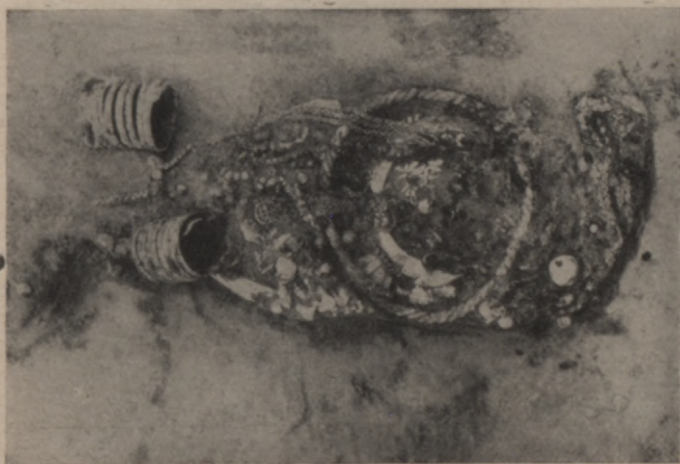
20. att. Uguns kaņņa ar apaļu (ovālu) kaņņu bedri.

uzrāda pilnīgi rēgulāru, apaļu bedres caurmēru, bet
gan iegarenu vai ovālu, kas izskaidrojams ar ūdens
iedarbību, kuŗš bedrņu malās izskalojis pelnus, un
tādējādi bedres zaudējuŗas savu rēgulāro formu.
Bedrņu centrā vai malā nelielā laukumīņā koncentrē-
tas sārtā atliekas, saberot tās it kā vienā nelielā
čupiņā (20. att.), kamēr bedres pārējā daļa pildīta
tikai pelnainu zemi. Cik vērojams, bedres uz apakŗu

¹¹¹⁾ 4 kaņņi Kriŗtapēnos un 1 kaņņs Maskeviciŗkos.

sašaurinās, to parastākais caurmērs ap 60 cm, bet dziļums no 13 līdz 45 cm. Novietojot kapā sārta atliekas, tās nav noliktas noteiktā kārtībā, bet gan saliktas čupiņā, kā nu katru reizi pagadījies. Apaloš ugunskašos nav konstatēts ne bērza tāšu, ne arī kāds cits kapu bedres izklājs vai pārklājs.

Kapi ar četrstūrainu kapa bedri (21., 22., 23., 24. att.) konstatēti trijās vietās¹¹²⁾ un ir ģindeņu kapu atdarinājums. Visām trim kapu bedrēm kopēja pa zīme ir viņu orientācija O—W virzienā (ar nelieliem novirzījumiem), bet katra no tām uzrāda savas

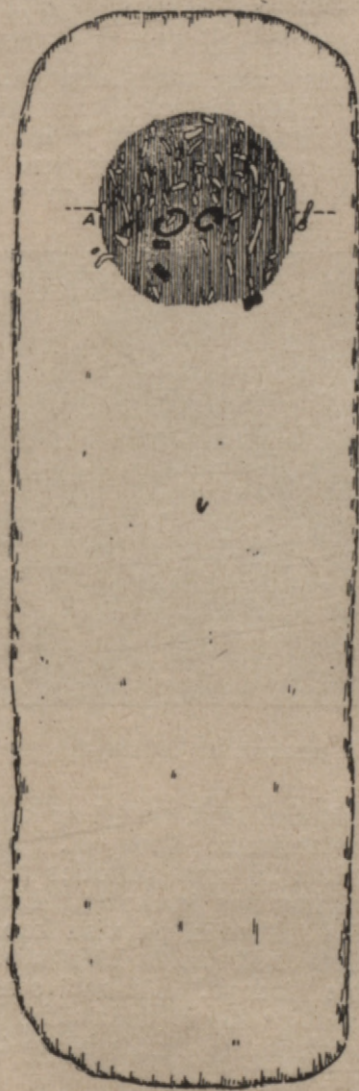

Att. 21. Ugunskašs ar četrstūrainu kapa bedri.

īpatnības, atšķiroties savā starpā ar kalcinēto kaulu un senlietu novietojumu. Kapa bedrņu dziļums nenoteikts (no 15 līdz 70 cm), skatoties pēc tās vietas rakstura, kurā kapenes ierikotas. Līčagalā kalcinētie kauli bija izklaidēti pa visu kapa bedri (21. att.), bet senlietas noliktas tā, kā tām būtu vajadzējis atrasties pie ģindeņa. Līčagalā senlietas nebija liktas sārta, pārējos tās ir dedzinātas kopā ar mirušo. Kaps pārklāts un izklāts bērza tāsīm. Maz-

¹¹²⁾ 1 kaps Līčagalā, 1 kaps Punculevā un 1 kaps Maskevicīškos.

keviciškos — kauli ar senlietu fragmentiem sabērti
kapa bedres OOS ņala padziļinājumā (22. att.), ka-
mēr bedres pārējā seklākā daļa pildīta tikai tumšu,

Att. 22. Četrstūrains kapa bedre ar vienā galā novietotām
sārta paliekām.

pelniem jauktu zemi. Puncuļevas kaps miniātūrs (23., 24. att.), viscaur pildīts kalcinētiem kauliem un senlietu fragmentiem nenoteiktā kārtībā. Tāpat kā Ličagalā izklāts un pārklāts bērza tāsīm. Visumā četrstūrainie ugunskaņi uzrāda kopējas pazīmes kapa bedres formā, orientācijā atšķiras tikai sīkumos.

Bez minētiem, pēdējos gados izpētītiem, ugunskaņiem, Spicyns Ludzas Odu kalna izrakumos at-

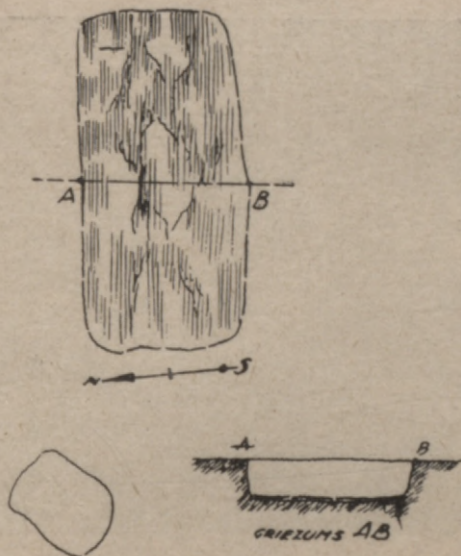
Att. 23. Četrstūrainais miniatūrkaps — sārta atliekas.

zīmē 35 ugunskaņus — 7 vīriešu, 16 sieviešu un 12 nenosakāmus.¹¹³⁾ Lielākai kapu daļai viņš konstatē koka bedres izklāju. Vienā gadījumā viņš atzīmē, ka sārta paliekas bijušas apbedītas četrstūrainā koka kastē.¹¹⁴⁾ Ņemot vērā jau sākumā minētās šo izrakumu tehniskās nepilnības un paviršības, nevar neko tuvāk sīriest par kapa bedru formu, tāpat vai senlietas bijušas ugunī vai nē, jo izdarītie un atzīmētie novērojumi te ir ļoti pavirši.

¹¹³⁾ А. Спицынь, „Люцинский могильникъ“ 9.—11. лрр.

¹¹⁴⁾ Ibidem, 10. лрр.

Kas attiecas uz mirušā sadedzināšanu, tad sārts nav kurts uz vietas, bet gan citur, jo atklāto kapu apmēri ir par maziem šādam procesam, bez tam kapu bedrēs, kā jau uzsvērts, ir tikai retas oglītes, kas būtu citādi, ja sārts atrastos tieši uz vietas. Spīcyns gan dažos gadījumos pielaiž sārta turpat uz vietas blakus kapam,¹¹⁵⁾ bet tomēr stipri jāšaubās, vai tikai par sārta vietām nav noturēti kapu laukos samērā bieži sastopamie bērū mielasta ugunsķūri.

Att. 24. etrstūrainā miniatūrķapa plāns un griezumš.

Sārts ķapa vietā nav ticis ķurts, bet gan ķur citur, un tad atlieķas nārnestās un apbedītas ķopēķā ķapu laukā.

Šie sporadiskie uķunskāpi letķaļu zemēs parādās 11.—12. ģ. s., t. i. laikā, ķad līdzīgi uķunskāpi sastopāmi pie lielājiem ķaiminiem lietuvķiem (Viļņas apģabalā), slāviem, ar ķurķiem letķaļi bija tiešos sākāros, un pie ķuršiem, ķur ģan vidū atrādās zem-

¹¹⁵⁾ Ibidem, 11. lpp.

¹¹⁶⁾ C. Boy, «Bericht über Ausgrabungen auf dem Kronsgute Zeemalden in Kurland». Jelģavā, 1896. ģ. S. 6. ķurl. 1895. ģ. burtņicas savrūp novilkums, 23. lpp.

gali. Ja nu apskatām ugunskaņu inventāru, tad redzam, ka tie ir vai nu noteikti sieviešu kaņi, vai arī nenosakāmi, kurus tomēr katrā gadījumā iespējams piešķirt sievietei. Vīriešu kaņi, ja atskaitām Spicyna minētos, kuņi ir stipri apšaubāmi jau agrāk aprādīto iemeslu dēļ, nav konstatēti. Šis apstākļis pavedina uz domām, ka šie sporadiskie ugunskaņi pieder Letgalē ieprecētām lielutvietēm, jo pēdējās rotas lietu formu ziņā maz ko atšķirās no letgalietēm. Bez tam līgavas tanī laikā parasti zaga darbā esot, kāpēc tām arī nevarēja būt daudz rotas lietu klāt. Līdzīgā kārtā šie ugunskaņi varēja piederēt arī slaviētēm vai kursietēm. Tās gan ir stipri letgalizējušās, bet visumā nav varējušas atteikties no savas cilts senu senām apbedīšanas parašām — sadedzināšanas.

Kuršu kultūras apgabals.

No latviešu ciltīm parastā apbedīšanas veida — ģindeņu kaņiem, kurši vēlā dzelzs laikmetā pilnīgi atsakās un pāriet uz mirušo sadedzināšanu, resp. uguns kaņiem. Vidējā dzelzs laikmeta otrā pusē, tā ap 7. g. s.¹¹⁷), kurši skandināviešu ietekmē pamazām atmet ģindeņu apbedīšanu un sāk pāriet uz mirušo sadedzināšanu. Pirmie un senākie ugunskaņi konstatējami Durbes pag. Sauslauku māju senkaņos. Atradumos te stipra skandināviešu ietekme, kas arī aizrāda uz šās parašas patapināšanu no skandināviešiem. Kuršu ugunskaņu vecuma jautājums beidzamā laikā ir radījis domstarpības¹¹⁸), kuņas galīgi noskaidros nākošo gadu pētījumi. Sākumā ugunskaņi ir ļoti reti, jo kā jau katra jauna parādība uz reizes nevar iekarot sev dominējošo vietu. Kurši tikai pamazām piegriežas šim jaunam apbedīšanas veidam, un 9. g. s. beigās uguns kaņi visā Kursā ieņem galveno vietu, un pēc 1000. gada tie ir pilnīgi

¹¹⁷) Prof. Fr. Balodis, «Latvju aizvēsture» 12. lpp. LKV. XI. sēj. atsevišķs novilkums 1934. g. un «Ethische Probleme»... 24. lpp.

¹¹⁸) Sal. Prof. Fr. Baloža iepriekš. piez. minētos darbus un Ed. Šturma «Kursas aizvēstures problēmas». I. M. M. 1934. g. 7./8. un 9. burtn.; Die vorgeschichtl. Probleme d. Kursek. lpplandes» Sb. Rīg. 1935. 9. u. lek. lpp.

attiecīgā ugunsropa bedres kontūras. Šās kārtas virspusē jau daudzos gadījumos tādāļ sastop kalcinētu kaulu gabaliņus, bronzas priekšmetu fragmentus un māla podu lauskas.

Padziļinot šo tumšo, oglaino kārtu, iespējams konstatēt atsevišķus, nenoteiktas formas laukumus, kapu bedres (25. att.), kuŗu caurmērs nenoteikts, bet dziļums svārstās no 60 līdz 120 cm. Padziļinot šos atsevišķos laukumus — kapu bedres — tais atrod salauztus un sakusušus rotas lietu, darba rīku un

26. att.
Sievietes uguns kaps.

ieroču fragmentus (26. un 27. att.), kuŗus ievietojojot kopā bedrē nav ievērota nekāda noteikta kārtība. Senlietu starpā un ap tām koncentrētas kalcinēto kaulu paliekas. Kapu bedres atrodas diezgan tuvu viena otrai, bet kāds noteikts attālums nav novērots. Bedres pēc Ed. Šturma novērojumiem¹²⁰⁾, ir lēzenām malām, kuŗas sašaurinās ejot dziļumā. Atsevišķos gadījumos konstatētas kapu bedres arī ar viļņveidīgu dibenu. Kaut gan visumā kuŗšu ugunsropi ir diezgan vienmuļi un stereotipi, tomēr tais var novērot divus apbedīšanas veidus. Pirmais no tiem būtu aprakstītais, kad fragmentārās senlietas,

¹²⁰⁾ Dr. Ed. Šturma izrakumu materiāli P. V. archīvā.

kopā ar kalcinētiem kauliem, oglēm un pelniem apraktas samērā lielā kapa bedrē. Otrais ugunskaņu veids, kad nelielā kapa bedrītē novieto sārta paliekas, senlietas un kalcinētus kaulus, atmētot ogles un pelnus, ietītas kādā drānā vai iebērtas koka lādītē — šķirstiņā, kādas vairākkārt konstatējis Dr. K. Engels plašajā Linkūņu kapu laukā¹²¹⁾. Mūsu zemē otra veida ugunskaņus konstatējis Dr. V. Ģinters 1934. g. izrakumos Medzes muižā, Kapsēdes tuvumā.¹²²⁾ Šiem divējiem kapu tipiem pamatā gul

27. att.
Virieša uguns kaps.

pati sadedzināšana. Ja mirušo sadedzināja uz vietas iepriekš izraktā kapu bedrē, kā to pielaiž pirmā veida kapu bedrņu apmēri, un pie šāda uzskata arī turas Ed. Šturms¹²³⁾, tad sārta paliekas vienkārši uz vietas apbēra ar smiltīm. Turpretim otrā veida apbedījumi miniatūrā šķirstiņā, drānā, vai arī vienkārši mazā kapa bedrītē sabērtas senlietas un kauli rāda, ka bez sadedzināšanas uz vietas kapu bedrē ir pa-

¹²¹⁾ Dr. K. Engel, «Beiträge zur Gliederung...» 317.—318. lpp.

¹²²⁾ Dr. V. Ģinters savos rakumos konstatējis ugunskaņus bez kauliem, tikai ar senlietām, iespējams, ka tie attiecas uz kenotafām, un nav parastie ugunskaņi.

¹²³⁾ Ed. Šturms «Die vorgesch. Probleme...» 13. lpp.

stāvējusi arī sadedzināšana ārpus kapa bedres, kādā kopējā sadedzināšanas vietā — ustrinā. Tādas paliekas gan līdz šim vēl nav atrastas, bet ilgajā laiku gaitā, atklātas, bez kāda smilšu pārsega, tās varēja arī pilnīgi izzust.

Kā notikusi pati sadedzināšana, to mums, kaut arī ļoti vispārīgos vilcienos, stāsta vairāki 13.—15. g. simt. avoti. Senākā rakstu ziņa par kuršu bēru parašām ir no 1210. g., kad kurši sadedzinājuši savus kritušos pēc neizdevīga uzbrukuma Rīgai¹²⁴) ... curones a civitate recedent, et collectis interfectis suis ad naves revertuntur, et transita Duna triduo quiscentes et mortuos suos cremantes fecerunt planctum super eos.

Līdzīgu ainu, tikai sīkāk izklāstītu, par Klaipēdas apgabala kuršiem sniedz atskaņu chronika no 1254. g. Kad ordenis uzcēlis Mēmeles pili, tai ar lielu kaŗaspēku uzbrūk žemaiši. Pēc kaujas tie sadedzina kritušos.¹²⁵)

Ir lute, die da lagen tot,
San ir wisten in gebot,
Das sie die toten brenten
Und von hinnen senten
Mit iren wapen ungesparnt.
Sie solden dort ouch hereuart
Und reise riten;
Des geloubeten sie bie den Ziten
Des rede uolgeten sie mite.
Wen es was der lute site.
Uf hor zu hant sie traten
Ir toten, die sie haten,
Die branten sie mit irme Zuge.
Vurwar ich nicht enluge:

¹²⁴) Heinrici Chronicon Livoniae. XIV, 5. nodaļa. ... kurši no pilsētas atkāpās un salasījuši savus kritušos, atgriezās pie kuģiem, un pārcēlušies Daugavai trīs dienas atpūtās un sadedzināja savus mirušos ar lielām vaimanām.

¹²⁵) Ditlebs von Alpeke, livländische Reimchronik, nach dem Bergmanschen Drucke. Rīgā 1857. g. no 3870.—3886. rindai. ... viņi sanesa savus kritušos kopā, nu viņu priesteri pavēlēja, lai kritušos sadedzina kopā ar viņu ieročiem. Tiem arī tur («viņā saulē» tulk.) būšot jāiet kaŗā un kaŗa gaitās, tā viņi toreiz ticēja. Tūlīt tie sanāca kopā un sadedzināja kritušos, kuŗi viņiem bija, kopā ar šķēpiem, vairogiem, bruņām, zirgiem, bruņu cepurēm, vālēm un zobeniem...

Spere, schilde, brunie, pfert,
Helme, keyn vund swert
Brante man durch ir willen...

Visinteresantākais un plašākais kuršu bēru apraksts ir atrodams franču dēkaiņa Dž. Lanuā ceļojuma piezīmēs, kad tas laikā no 1413—1414. g. apmeklēja mūsu zemi.¹²⁰⁾

„Item, ont les dis Corres, jasoit ce qu'il soient christiens natifz par force, une secte que apres leur mort ilz se font ardoir en lien de sepulture, vestus et aournez chascun de leurs meilleurs aournens, en ung leur plus prochain bois ou forest qu'ilz ont, en feu fail de purain bois de quesne. Et croyent, se la fumier va droit on ciel, que l'âmè est sauves, mais, s'elle va soufflant de coste, que l'âmè est penè.“

Visi šie kuršu bēru apraksti dod ļoti vispārīgu ainu. Tikdaudz no tiem var izlobīt, ka mirušais sadedzināts tērpts labākās drānās un rotāts labākām rotām, ko arī apliecina arhαιoloģiskie pētījumi. Ka kopā ar mirušo būtu sadedzināts arī viņa zirgs, kā to stāsta atskaņu chronikas autors, līdz šim izrakumos nav novērots. Iespējams tas bija cīņas laikā, gadījumā, ja arī zirgs bija kaujā kritis kopā ar jātnieku. Turpretim zirgu lietas — iemauktu dzelzi, sedlu piederumi un apkalumi atrasti kapos vairākkārt. Novērojot kapu inventāru konstatējama tā pati parādība, kas arī pārējo latviešu cilšu kapos, ka mirušam kapā līdzī dotā visa viņa manta, tikai te senlietas ir ar nolūku salauztas, ja arī tās nav ugunī izkusušas vai sadegušas.

Pati sadedzināšana jau pamatojas uz ticējuma, kuŗu kurši kopā ar šo parašu aizņēmušies no skandināviešiem, ka dvēsele var nokļūt „viņā saulē“

¹²⁰⁾ «Oeuvres de Gillebert de Lannoy, publiques par Bh. Patrin» Lonvain, 1878. 30. lpp. — Vācu tulkojumā: «Gilbert von Lannoy's Reise durch Livland in dem Herbst und Winter 1413. auf 1414.» Archiv f. d. Gesch. Liv-, Est- und Curlands. 1847. V. sēj. 168. lpp. — Tā saucamo kuru starpā, kuŗi ir ar varu piegriezti kristīgai ticībai, ir citls (secte), kuŗas piederīgas pēc nāves apbedīšanas vietā sadedzināja, tīras ozolmalkas sārtā, tuvējā birzē vai mežā, pilnā tērpā, izgreznotus viņu labākām rotas lietām. Un viņi ticēja, ka dvēsele ir izglābta, ja dūmi kūpa taisni debesis, un pazudusi — ja dūmi noliecas sānis.»

tikai pēc miesas iznīcināšanas. To panāca mirušo sadedzinot. Lai īpašnieka dvēselei varētu sekot viņa mantu dvēseles, arī mantas vajadzēja iznīcināt, un tāpēc tās ar nolūku salauza jau pirms likšanas sārtā.¹²⁷⁾

Kuršu vīriešu kapi (27. att.) visumā ir bagātāki senlietām kā sieviešu (26. att.), kamēr pie pārējām latviešu ciltīm mēs vērojām pretējo, jo kuršu vīriešu kapos ir vairāk ieroču, kā arī zirgu lietu un jātnieku piederumu, piešu, dažādu apkalumu u. c.

28. att.
Senlietu zveja Talsu Vilkezerā.

Pēc notikušās sadedzināšanas, pirms kapa aizbēršanas, ir noticis bērū mielasts un pārējās bērū ceremonijas. Chronists Indriķis runā par lielu vaimanāšanu bērū, resp. sadedzināšanas laikā. Bērū mielastu apliecina vēl neaizbērtā kapā samestie dzerāmie ragi, jo domājams, ka katrs mielasta viesis, savu kausu izdzēris, to iemeta kapā, jo kapos nereti atrod 3 un pat 5 dzeramo ragu apkalumus. Arī bērū mielastam lietoti māla podi ir sasisti un izkaisīti kapa aizbērumā. Paraša dot kapā līdzī māla traukus nebūs patapināta no skandināviešiem, kā to

¹²⁷⁾ Ed. Šturms «Die vorgeschichtlichen Probleme...» 13. lpp.

domā Ed. Šturms¹²⁸), jo kurši šo parašu piekopusi kopš agrā dzelzs laikmeta, dodot saviem mirušiem kapā līdzīgi miniātūrus trauciņus. Bēru mielastam par labu runā arī ugunsakmeņi, gadījumos pat sakrauti no akmeņiem¹²⁹) ar dzīvnieku kaulu paliekām tanīs. Bēru mielasta laikā kapās būs iemesti arī dažādie miniatūrpriekšmeti, kā māla trauciņi, dažus cm augsti, mazas izkaptiņas, saktiņas, nazīši, sukas u. c. Šīs mazās lietiņas pakalpalicēji būs iemetuši kapā kā dāvanas mirušam viņa saulē, jo tās līdzīgi dzeļiem rāgiem un māla trauku lauskām nav bijušas sārtā un apdegušas.

Sārtā paliekas varēja aprakt uz vietas vai arī aiznest projām un aprakt mazā kapiņā kopējā kapsētā vai vienkārši sabērt ūdenī, kādā ezerā vai upē. Šāds ūdenī sabērts ugunsakmeņu inventārs atrasts Talsu Vilksmuižas ezerā, kur neilgā laikā Ed. Šturmam izdevies izzvejot (28. att.) tuvu pie 80 kg senlietu, kas visas tipiskas kuršu ugunsakmeņiem, apdegušas, apkusušas un salauztas. Senlietu starpā atrasti arī kalcinēti kaulu gabaliņi. Senlietas atrodas apm. 10—20 m no malas 3—5 m dziļumā, pārklātas nelielu ezera dūņu kārtu. Agrāk te nav bijusi iespējama sauszeme, krasta nobrukums arī nav noticis, jo ezera krasts te ir lēzens. Sārta paliekas te vienkārši atvestas un sabērtas ūdenī. Ir līdzīgi norādījumi par šādu parādību arī citos Kursas ezeros un upēs¹³¹), kas rāda, ka šī paraša diezgan plaši izplatīta un saistīta ar kādiem īpatnējiem ticējumiem, kas pagaidām vēl nav noskaidrojami.

Ziemeļkursā un gandrīz vai vienīgi Talsu apriņķī vēlā dzelzs laikmeta vidū parādās jauns un šim apgabalam neparasts kapu tips — smilšu uzkalniņi. Šādi uzkalniņi, skaitā ap 200, konstatēti kādos 15 kapu laukos¹³²), galvenā kārtā Talsu apriņķī.

¹²⁸) Ibidem.

¹²⁹) Gramzdas pag. Dārznieku māju kapu laukā blakus ugunsakmeņiem atklāts no akmeņiem sakrauts ugunsakmeņu ar dzīvnieku kaulu fragmentiem akmeņu starpā.

¹³⁰) Ed. Šturms op. cit. 13. lpp.

¹³¹) Cand. hist. Ed. Šturms «Talsu novada aizvēsture» 1935. g. 24. lpp. Atsevišķs novilkums no Talsu novada I grāmatas.

¹³²) Ibidem, 17.—18. lpp.

Sistematiski un zinātniski pētījumi, atskaitot Sabiles „krievu kapos“¹³³⁾, uzkalniņos nav izdarīti. Pirms kaŗa pāris vietās racis māc. A. Bilenšteins un krievu arĥaiologs Bogojavlenskis, bet viņu rakumu materiāli nedod pietiekami skaidru ainu uzkalniņu pētījumiem. Uzkalniņu lielums un augstums ir ļoti dažāds. Sastopami uzkalniņi no 0,75 līdz 3,00 m augstumā un no 4,0 līdz 30,0 caurmērā. Uzkalniņu izbūve pēc Sabiles „krievu kapos“ izdarītiem pētījumiem ir šāda. Zem velēnas kārtas uzkalniņu klāj diezgan tīra smilšu kāŗta, zem kuŗas parādās pabieŗa (30—40 cm) pelnu un ogļu kāŗta, kas reizēm pārklāj visu uzkalniņu. Zem šās pelnu kāŗtas vērojama smilšu kāŗta ar retu ogliŗu piejaukumu, zem kuŗas tad sastopams kaps — ģindeņa vai uguns. Uzkalniņos galvenā kāŗtā sastopami ģindeņu apbedījumi, ugunskapi ir retāki. Uzkalniņi ar maz izņēmumiem ir individuālkapi, kuŗos miruŗie guldīti N—S vai NO—SW virzienos, uz pirmatnējās zemes vai arī seklā kapa bedrē, izstieptā stāvoklī. „Krievu kapu“ uzkalniņos divos gadījumos bija novērojams, ka miruŗais guldīts koka lubu šķirstā ar seviŗķu nodalījumu podam, šķirsta galvgalā. Rupjos, rokām darinātos podos, domājams, miruŗam dots ēdiens līdzī uz viņu sauli. Ugunskapi rāda, ka miruŗais sadedzināts ārpus uzkalniņa un sārta paliekas sabēŗtas uzkalniņa apakŗšā, vai nu vienā ģupiņā vai arī izkļiedētas pa visa uzkalniņa pamatu. Kapi nav seviŗķi bagāti senlietām, un to novietojums parastais. Plaŗie ugunsrīti norāda uz bēŗu mielasta esamību un citām bēŗu ceremonijām. Uzkalniņi šai apģabalā ir savrupa parādība, un tamdēļ arī to etniskā piederība neskaidra, jo senlietu kompleks nekādu īpatnību neuzrāda — līdzīgas senlietas mēs varam sastapt pie kurŗiem, tiklab kā pie zemģaliem. Tamdēļ arī uzkalniņu chronoloģijā un līdz ar to viņu etniskā piederībā pastāv trīs dažādi uzskati. Prof. Fr. Balodis domā, ka uzkalniņi cēluŗies 11. līdz 12. g. s. un pieder kurŗiem.¹³⁴⁾ Dr. V. Ģinters pieļaiŗ, ka daļa uzkalniņu, seviŗķi mazākie, jau cēluŗies priekŗkristus dzelzs laikmetā, bet 11.—12. g. s.

¹³³⁾ 1923. g. prof. M. Eberts, un 1928. g. prof. Fr. Balodis.

¹³⁴⁾ Prof. Fr. Balodis, «Latvieŗu aizvēsture», 101. lpp.

atradumi pieder šā laika pēcapbedījumiem. Vēlā dzelzslaikmeta otrā pusē, seno uzkalniņu ietekmē, varbūt uzbērti arī jauni, lielākie uzkalniņi.¹³⁵⁾ Cand. hist. Ed. Šturms Ziemeļkursas uzkalniņu kapus attiecina uz vēlā dzelzs laikmeta pirmo posmu līdz 1000. g. un piešķir tos lībiešiem, balstoties uz uzkalniņu ārējo formu un apbedīšanas parašām.¹³⁶⁾ Skaidrs no visa teiktā ir tikdaudz, ka uzkalniņu kapi pieder vēlām dzelzslaikmetam un to etniskā piederība jānoskaidro nākošo gadu sistematiskiem pētījumiem dažādos Ziemeļkursas uzkalniņu kapu laukos.

Zemgaļu kultūras apgabals.

Zemgaļiem abos vēlā dzelzs laikmeta posmos apbedīšanas rīti ir vienādi. Sastopami tikai līdznie ģindeņu kapi — uzkalniņu kapi vēlā dzelzs laikmetā līdz šim Zemgalē vēl nav konstatēti, un, liekas, zemgaļi tos nebūs pazinuši. Izņemot uzkalniņu trūkumu, ka arī lielāku dažādību ģindeņu orientācijā, zemgaļu apbedīšanas veidi citādi neatšķiras no letgaļu un sēļu apbedīšanas rītiem. Apskatīsim piemēra labad Boija izrakumus Ciemaldē¹³⁷⁾. Ciemaldē atrakti 27 kapi, 0,30—0,90 m dziļās, četrstūrīnās kapu bedrēs, netālu viens no otra. NO—SW virzienā guldīti 10 mirušie, SW—NO — 4, NW—SO — 3, S—N — 3, SO—NO — 2, W—O — 2, N—S — 2, O—W — 1. Piemērs rāda, ka ģindeņu orientācijā Zemgalē vēl tāda pati dažādība, kā vidējā dzelzs laikmetā, kamēr letgaļu zemēs tā nostabilizējusies O—W un W—O virzienos. Oglītes te konstatētas mazākos apmēros — domājams ka uguns rīti te nav rīkoti tik plaši, kā pārējās latviešu zemēs. Vienā gadījumā (5. kapā) konstatētas koka šķirsta atliekas, bet kādā citā (24. kapā) plānu dēlīšu un bērza tāšu pārklāji. Ģindeņus kapos novieto uz muguras ar dažādi sakrustotām ro-

¹³⁵⁾ Dr. V. Ginters. «Beiträge zur vorrömischen Eisenzeit Lettlands», Congressus secundus. 160.—161. lpp.

¹³⁶⁾ Cand. hist. Ed. Šturms «Kursas aizvēstures problēmas». 179. lpp. I. M. M. Nr. 9, 1934. g.; «Talsu novada aizvēsture». 17.—20. lpp.

¹³⁷⁾ C. Boy, «Bericht über Ausgrabungen auf dem Krons-gute Zeemalden in Kurland. Jelgavā, 1896. g. 86. kurl. 1895. g. burtnīcas savrūpnovilkums. 23. lpp.

kām. Kājas noliek paralēli vienu otrai, tikai vienā gadījumā tās sakrustotas viena pār otru. Akmeņu sakrāvumi virs kapiem, ne arī pašos kapos Zemgalē nav konstatēti. Vienu otru sīkāku lokālu parādību iespējams sagaidīt pēc plašākiem pētījumu darbiem Zemgales senkapos, bet vispārējo apbedīšanas parašu ainu tie negrozīs.

Literatūras un citi saīsinājumi.

Congressus secundus — Congressus secundus archaeologorum balticorum Rigaе 19.—23. VIII. 1930. Rīgā, 1931.

I. M. M. — Izglītības Ministrijas mēnešraksts, Rīgā, kopš 1920. g.

L. K. K. — Latviešu konversācijas vārdnīca, A. Gulbja izdevums.

Magazin lett. — Magazin, herausg. von der Lettischen-Literarischen Gesellschaft, Jelgavā kopš 1829. g.

P. V. — Pieminēkļu valde, Rīgā, pili.

R. K. — Katalog der Ausstellung zum X Archäologischen Kongress im Riga, 1896.

Sb. Kurl. — Sitzungsberichte der kurländischen Gesellschaft für Literatur und Kunst, kopš 1848. g.

Sb. Rig. — Sitzungsberichte der Gesellschaft für Geschichte und Altertumskunde der Ostseeprovinzen Russlands.

Verh. GEG. — Verhandlungen der Gelehrten Estnischen Gesellschaft zu Dorpat, kopš 1840. g.

V. V. M. — Valsts vēsturiskais muzejs, Rīgā, pili.

Saturs.

	Lpp.
Priekšvārdi.	3
I. Agrais dzelzs laikmets	5
Ģindeņu uzkalniņu kapu kultūra	6
Līdzeno ģindeņu kapu kultūra	19
II. Vidējais dzelzs laikmets	27
Pirmais posms (5.—6. g. s.)	
Pārejas formas un līdzenie ģindeņu kapi	29
Uzkalniņu ģindeņu kapi.	39
Otrais posms (7.—8. g. s.)	
Līdzenie ģindeņu kapi	40
III. Vēlais dzelzs laikmets	45
Latgaļu un sēļu kultūras apgabals	47
Kuršu kultūras apgabals	57
Zemgaļu kultūras apgabals	66

LATVIJAS NACIONĀLA BIBLIOTEKA

0306060686

apre

[0,07]

2179

-2. Jan. 1936